

'קול העיר העברית לתושביה': מודעות עירוניות בתל-אביב המנדטורית

ענת הלמן ויעל רשף

א. מבוא: תל-אביב, השפה העברית וקורפוס המודעות העירוניות
בזיכרון הקיבוצי מתקשר תהליך הפיכת העברית ללשון דיבור בארץ ישראל עם שמם של אליעזר בן-יהודה וועד הלשון שהוקם בהשראתו ובהשתתפותו הפעילה, או עם זכרם של בתי הספר העבריים אשר קמו ב'ישוב החדש' מתקופת העלייה הראשונה ואילך.¹ לעומת זאת, שמה של תל-אביב אינו מתקשר בהכרח בתודעתנו לתהליך זה. ואולם 'העיר העברית הראשונה', היישוב הראשון שבו התנהלה מלכתחילה מסגרת החיים הכוללת בשפה העברית, מילאה בו בפועל תפקיד מרכזי.²
הצביון העברי שלבשה תל-אביב מאז היווסדה ב-1909 היה מרכיב חשוב בעיצוב תולדותיה, העומדות בעשורים האחרונים במוקד מספר הולך וגדל של מחקרים.³ חלק

1 ראו, Jack Fellman, *The Revival of a Classical Tongue*, The Hague 1973; נתן אפרתי, מלשון יחידים ללשון אומה: הדיבור העברי בארץ ישראל בשנים תרמ"ב-תרפ"ב (1881-1922), ירושלים תשס"ד; רחל אלבוים-דרור, החינוך העברי בארץ-ישראל, כרך א: 1854-1924, ירושלים תשמ"ו; שלמה הרמתי, ראשית החינוך העברי בארץ ותרומתו להחייאת הלשון, ירושלים תשל"ט.

2 בנימין הרשב, 'מסה על תחיית הלשון העברית', אלפיים, קובץ 2 (1990) (להלן: הרשב, מסה), עמ' 31.

3 למשל, יואב רגב, 'אחוזה בית': הגרעין לעיר תל-אביב, ירושלים 1984; אילן שחורי, חלום שהפך לכרך, תל-אביב 1990; יעקב שביט וגדעון ביגר, ההיסטוריה של תל-אביב: משכונות לעיר, 1909-1936, תל-אביב 2001 (להלן: שביט וביגר, ההיסטוריה של תל-אביב); Joachim Schlor, *Tel-*

מזן המחקרים מתאר את התרבות שעוצבה בעיר, בעיקר את התרבות הרשמית.⁴ אחרים משחזרים חגיגות שנערכו בה, ובראשן קרנבל פורים.⁵ גם הניתוח המיתוגרפי של תל-אביב כולל פרקים נרחבים על אודות העשורים הראשונים של העיר העברית הראשונה.⁶ במאמר הנוכחי אנו מבקשות לתרום נדבך נוסף לחקר חיי היום-יום בתל-אביב בשנות העשרים והשלושים בעזרת גישה בין-תחומית, המשלבת ניתוח טקסטואלי-לשוני עם ניתוח קונטקסטואלי-היסטורי של מודעות עירוניות שפרסמה עיריית תל-אביב בתקופה זו. לרשות ההיסטוריונית והבלשנית עומדים בסיסי ידע שונים בתכלית, והצלבתם מאפשרת לבחון את המודעות העירוניות באור חדש, מתוך הקדשת תשומת לב להקשרן הלשוני וההיסטורי כאחד. לצורך המחקר בחנו יחדיו יותר מ-130 מודעות עירוניות שהתפרסמו בתל-אביב בשנים 1926-1939, ונמצאות באוסף הכרזות של מחלקת כתיבי היד בבית הספרים הלאומי. בחינה משותפת זו העלתה שהבדלים דקים באופן הניסוח מבליעים בתוכם תכופות הבדלים בין רובדי פעילות שונים של עיריית תל-אביב.

פרסומן של מודעות עירוניות בעברית היה חלק ממגוון גדול של פעולות שנקטה עיריית תל-אביב⁷ למען קידומה של השפה. הפיכתה של העברית ללשון תקשורת עיקרית של תושביה היהודיים של ארץ ישראל הייתה רכיב מרכזי בפעילות בניית הלאום של התנועה הלאומית היהודית, ועיריית תל-אביב – שהייתה שותפה לאידאולוגיה הציונית המקיפה – מילאה, לצד גורמים נוספים, תפקיד פעיל בביסוס מעמדה של העברית. כמותם פעלה גם היא באמצעים שונים למען הפיכת העברית לשפה השלטת בעיר שתושביה רובם ככולם היו מהגרים, דוברי לשונות רבות.

4 אברהם בנימין יפה (עורך), עשרים השנים הראשונות: ספרות ואמנות בתל אביב הקטנה 1909-1929, תל-אביב 1980; ניצה מצגר-סמוק, בתים מן החול: אדריכלות הסגנון הבינלאומי בתל אביב: 1931-1948, ירושלים ותל-אביב 1994. תל-אביב תופסת מקום של כבוד במאמרים על פעילות תרבותית ביישוב. ראו, למשל, זהר שביט (עורכת), בנייתה של תרבות עברית בארץ ישראל, ירושלים תשנ"ט.

5 בתיה כרמיאל, תל-אביב בתחפושת וכתר: חגיגות פורים בשנים 1912-1935, תל-אביב 1999; נילי אריה-ספיר, 'תהלוכת האור: חנוכה כחג לאומי בתל-אביב בשנים 1909-1936', קתדרה, חוב' 103 (תשס"ב), עמ' 131-150; הנ"ל, 'קרנבל בתל אביב: פורים בעיר העברית הראשונה', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, כרך כב (תשס"ג), עמ' 99-121; Yaacov Shavit and Shoshana Sitton, *Staging and Stagers in Modern Jewish Palestine: The Creation of Festival Lore in a New Culture, 1882-1948*, Detroit 2004, pp. 88-104

6 מעוז עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית: מיתוגרפיה היסטורית (להלן: עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית), קריית שדה-בוקר 2005; Barbara E. Mann, *A Place in History: Modernism, Tel Aviv*, and the *Creation of Jewish Urban Space*, Stanford 2006 (להלן: מאן, מקום בהיסטוריה).

7 מועצת תל-אביב הפכה באופן רשמי לעירייה רק בשנת 1934, אך המועצה כינתה את עצמה 'עירייה' מראשית ימיה, וכך ייעשה גם במאמר הנוכחי. על תוארה הרשמי והבלתי רשמי של הרשות ראו להלן.

גישתה של העירייה לנושא העברית משתקפת היטב בדבריו של ראש העיר מאיר דיזנגוף כי 'על כל עולה חדש הבא בשער עירנו לזכור, כי לא עיר מזרחית סתם היא תל-אביב עם בליל עמים ולשונות אלא עיר עברית תרבותית, אשר לה רק לשון אחת ויחידה, לשון התנ"ך, וכל יתר הלשונות הזרות אשר הובאו מארצות נכר צריכות לפנות מקומן ללשון זו'.⁸ פעילותה למען השלטת העברית התבטאה בכמה מישורים. העירייה העניקה לרחובות שמות עבריים או שמות של אישים ומושגים הקשורים בהיסטוריה היהודית בכלל ובמפעל הציוני בפרט, ונאבקה על קביעת שמות עסקים ושלטים עבריים. היא ארגנה שיעורי ערב לאוכלוסיית המהגרים, תמכה בסניף המקומי של 'גדוד מגני השפה העברית', ארגון וולונטרי שפעל למען השלטת השפה ביישוב,⁹ ועמדה על כך שמכתבים שישלחו אל מחלקותיה ייכתבו בעברית. עברית הייתה שפת התקשורת של העירייה עם תושביה גם בביטאונה הרשמי, בהודעות ובתגובות שפרסמה בעיתונות היומית, ובעשרות מודעות עירוניות שפרסמה מדי שנה.

בניגוד לביטאון ולעיתונים, שהיה צורך לרכשם על מנת לקראם, מודעות עירוניות הודבקו על גבי לוחות מיוחדים בחוצות העיר והיו נגישות לכל מי שעבר ברחוב וידע לקרוא עברית.¹⁰ מחקרנו דן במודעות הללו, על מגוון נושאיהן, כמכלול וכסוגה. לפעילותם של יחידים, כדוגמת מזכיר העירייה יהודה נדיבי או העיתונאי אהרון זאב בן-ישי, הייתה השפעה ישירה וניכרת על פרסומיה הרשמיים של עיריית תל-אביב ועל המודעות שהפיקה. ברם מחקר זה אינו עוסק בתהליך חיבור המודעות, הפקתן ופרסומן,¹¹ אלא בתוצרים המוגמרים כפי שנתגלו לעיני התושבים, המצטברים בהדרגה לכדי קורפוס מוכר.¹²

-
- 8 מאיר דיזנגוף, 'שמרו על רוחה העברי של ת"א!', ידיעות עיריית תל-אביב, תרצ"ד, חוב' 5, עמ' 203.
- 9 ראו, Anat Helman, "Even the Dogs in the Streets Bark in Hebrew": National Ideology and Everyday Culture in Tel-Aviv', *Jewish Quarterly Review*, Vol. XCII, No. 3-4 (2002), pp. 370-373 על מקומה של העברית בתל-אביב ראו, עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית, עמ' 92-104; מאן, מקום בהיסטוריה, עמ' 147-144. על פעילותו של 'גדוד מגיני השפה' בעיר ראו, שמעון א' שור, גדוד מגיני השפה בארץ ישראל, 1936-1923, חיפה 2000, עמ' 8-14, 17-29. על שמות הרחובות ראו, יורם בר-גל, 'שמות לרחובות תל-אביב: פרק בהיסטוריה תרבותית עירונית (1909-1933)', קתדרה, חוב' 47 (1988), עמ' 118-132.
- 10 תושבי העיר נהגו להתגודד סביב לוחות המודעות. ראו תצלום מאמצע שנות העשרים, ארכיון העבודה, תמונה מס' 33734. תצלום מאמצע שנות השלושים בתוך: א' מכנר (עורך), תמונות ארץ ישראל: תל-אביב, תל-אביב 1937, עמ' 23.
- 11 מכתבים ומסמכים על נושאים אלה מהשנים 1926-1939 מצויים בארכיון ההיסטורי של עיריית תל-אביב יפו (להלן: אעת"א), 1315/4, 1316/4, 1320/4.
- 12 על הלשון בתכתובת המשרדית של עיריית תל-אביב בתקופה זו ראו, יעל רשף, "בתשובה למכתבו מיום...": צורת הכבוד בלשונם של דוברי העברית בתל-אביב בתקופת המנדט, תעודה, כרך יח (תשס"ב), עמ' 299-327; הנ"ל, 'לדמותה של העברית החדשה בראשיתה: עיון בתפוצתם של מבני הסמיכות בתכתובת המשרדית', מחקרים בלשון, כרך י (תשס"ו), עמ' 171-200.

עיון במודעות מעלה שבסוף שנות העשרים ובראשית שנות השלושים כבר עוצבה בתל-אביב שפת מודעות מגובשת ואפקטיבית. ניכר כי מצבה של העברית לא הגביל את יכולתה של העירייה לשאת ולתת עם תושביה, אלא להפך: הוא אפשר לה לגייס את השפה למען הגשמת מטרותיה באמצעות סגנונות כתיבה שונים. הלשון שימשה בידיה כלי בניהול השוטף של חיי העיר, כמו גם בהסדרת יחסיה עם התושבים, בצד שורה ארוכה של דרכי פעולה אחרות שעמדו לרשותה – הפעלת סמכויותיה החוקיות, איום בענישה, הדגשת האינטרס של התושבים ופנייה אל הגיונם, אל רגשותיהם הלוקל-פטריוטיים או אל האידאולוגיה הציונית.

הפריטים שבהם בחרנו להדגים את הקשרים בין אופן ניסוחן של המודעות לבין תוכנן מקיפים במכוון מנעד רחב של פעילות מוניציפלית: שמירה על משקל כיכרות הלחם, השכרת דוכנים בשוק, גינון עירוני, נורמות הלבוש בשפת הים, אירועים ציבוריים, השימוש בעברית. בחינתן של מודעות העוסקות בתחומים כה שונים ומגוונים של חיי העיר מאפשרת לנו להצביע על גמישותן הסגנונית והתוכנית של המודעות העירוניות ועל עושר הנימוקים ואמצעי הלשון שנקטו בהן. בעמודים הבאים נבקש להסביר כיצד נושאי המודעות, לצד מטרות שונות של העירייה – פרסום חוקים עירוניים, אכיפה של החלטות קודמות, עיצוב תרבות רשמית ובלתי רשמית, העברת מידע לסוגיו ועוד – משתקפים באופנים המגוונים שבהם נוסחו המודעות.

ב. חוקי עזר והסגנון המשפטי

השכונה 'אחוות בית', שתיקרא בהמשך 'תל-אביב', נוסדה בתקופת השלטון העות'מאני כפרבר גנים של יפו. אחרי מלחמת העולם ותחת שלטון המנדט הבריטי, עם התחדשות גלי ההגירה של יהודים לארץ ישראל, גדלה השכונה והייתה לעיר שהפכה במהרה למרכז הדמוגרפי, הכלכלי, הפיננסי והתרבותי של היישוב היהודי בארץ ישראל.¹³ מאחר שנוסדה כפרבר גנים ביקשו מייסדיה לכסותה בעצים ובירק, אך גידולה הבהול והאמרת מחירי הקרקע פגעו בהגשמתן של מטרות ירוקות אלה. כבר בראשית שנות העשרים התלונן הגנן העירוני על הרחובות הצרים וההומים שבהם נפגעים העצים מן התנועה.¹⁴ העירייה פנתה אל התושבים בבקשה לשתול עצים בגינות הפרטיות הסמוכות

13 ראו, אריה יודפת, ששים שנות התפתחותה של תל-אביב, תל-אביב 1969, עמ' 15-43; שביט וביגור, ההיסטוריה של תל-אביב, עמ' 64-89, 91-98, 105-119; עמרים גונן, 'כיצד קם "מרכז-הארץ" בארץ ישראל', בתוך: אבי בראלי ונחום קרלינסקי (עורכים), עיונים בתקומת ישראל: כלכלה וחברה בימי המנדט, 1918-1948 (2003), עמ' 439-488.

14 ידיעות תל-אביב, חוב' ד, מנחם אב תרפ"ב, עמ' 22-23.

לבתייהם,¹⁵ אך לא זו בלבד שלא כל בעלי הבתים שעו לקריאה לייפות את סביבתם, אלא שנוק נגרם לגינון בעיר מידי התושבים. ילדים קטפו פרחים מגינות פרטיות, הרסו גדרות והשחיתו עצים בגינות הציבוריות, והציבור התל-אביבי בכללותו נהג להשליך קליפות וניירות בגינות הציבוריות, לדרוך על שטחים מעובדים ולרמוס שתילים. בעקבות גניבתם של שתילי עצים אף הוצב שומר להשגיח על הגינות.¹⁶ גנן העירייה קבל על השמות הנעשות בשדרות העיר בשבתות: רוקדים על המדשאות, שוברים את חוטי הברזל של הגדרות, הורסים בפראות את השיחים והעצים.¹⁷ כמענה לבעיות אלה פרסמה העירייה בשנת 1930 חוק עזר, שמטרתו לפתור פתרון שיטתי וכולל את בעיית ההשחתה של הצמחים:¹⁸

עירית תל-אביב

מודעה עירונית מס. 15

חוק עזר מס. 29

בדבר ההגנה על הצמחים בשטח עירית תל-אביב.

בתוקף הכח שנתן לה ע"י הסעיף 4 מפקודת עירית תל-אביב מיום 11.5.21 ובאשור הנציב המחוזי, קבעה מועצת עירית תל-אביב את החוק העוזר דלקמן:

(1) לצרכי חוק עזר זה יכלול המונח "צמחים" כל מיני עצים, שיחים או חלקיהם, וכ"כ עלים, פרחים או פריחות, הנטועים או הגדלים בגנים צבוריים או ברחובות.

(2) אסור למי שהוא לקלקל, לקטוף, לעקור או להעביר צמחים ממקום למקום או לדרוך עליהם.

(3) אסור למי שהוא לטפס על עצים, על גדרות הגנים הציבוריים או על מגיני העצים, הנמצאים ברחובות, ולעבור בין חוטי ברזל של הגדרות, וכ"כ להרוס, לשבור, לקלקל באיזה אופן שהוא את הגדרות ואת מגיני העצים.

15 פרוטוקול הישיבה לוועדת בניין ערים, 18.9.1935, אעת"א, 2/9; מודעה עירונית מ-23.1.1929, אוסף הכרזות מתוך אוסף כתבי היד של הספרייה הלאומית, הספרייה הלאומית (להלן: אוסף הכרזות), V2128/1.

16 חוזר ממשרת תל-אביב אל בתי הספר, 1922, אעת"א, 62/2 א'; מכתב מהמפקח הסניטארי, 9.3.1923, שם, 64/2 ב'; מכתב למפקד המשטרה העירונית, 16.2.1923, שם, 89/2 ב'.

17 תזכיר פנימי של הגנן העירוני, 7.6.1927, אעת"א, 2644/4 א'; מכתב מדיזינגוף, 21.1.1930, שם, 2644/4 ב'.

18 המודעות הובאו בניסוחן ובכתיבן המקורי, בלא שינויים. הערות והבהרות נוספו בסוגריים מרובעים. נשמרו אף החלוקה לסעיפים ואופן ארגוןם הגרפי במודעה (כגון מרכז חלקים מסוימים מן הטקסט). ייצוג גרפי ניתן להדגשות של חלקי טקסט בגוף המודעה, אך לא לכותרות מודגשות או להבדלים בגודל האותיות המצויים במקצת מן הטקסטים.

- 4) אסור למי שהוא לקשור לצמחים, לגדרות הגנים הצבוריים או למגיני העצים, הנמצאים ברחובות, או להשאיר בקרבתם כל בהמה, אמצעי הובלה או כל חפץ אחר, העלול להזיק לצמחים, לגדרות או למגינים.
- 5) אסור להכניס או להוביל כלב בגן צבורי, אלא אם כן יהיה אסור בשרשרת.

עיריית תל-אביב¹⁹

כ"ד סיון תר"צ 20.6.30

חוקי העזר שקבעה העירייה קיבלו תוקף חוקי בעקבות אישורו של הנציב המחוזי, וכן ניתנה לעירייה זכות לתבוע למשפט בבית המשפט העירוני את מי שעברו על חוקים אלה.²⁰ חוקי העירייה התפרסמו בביטאונה הרשמי וככרזות רחוב, וסגנון המודעות אשר הציגו חוקים אלה בפני התושבים הוא סגנון משפטי במהותו. יש בו מקבילה עברית לנוסח החוק האנגלי, שהופיע במקרים רבים – כמו במודעה שלפנינו – בצדו של הנוסח העברי. אך אף כי אין ספק שהסגנון המשפטי האנגלי השפיע על התגבשותו של משלב הלשון המשפטית בעברית המתחדשת, אין בנוסחים הדו-לשוניים תרגום צמוד ומדויק מלשון אחת לאחרת.

אחד ההבדלים המתבלטים בהשוואה בין הנוסח האנגלי לעברי במודעות מתקופה זו הוא אופן ציון הרשות המוניציפלית. בנוסח העברי היא נקראת בשם 'עירייה', ואילו בנוסח האנגלי אין היא מכונה Municipality, אלא Township, כלומר מועצה. ואכן, מן הבחינה החוקית הפכה תל-אביב באופן רשמי לעירייה רק בשנת 1934, בפקודת העיריית החדשה של ארץ ישראל. הסטטוס החוקי שהוענק לה בתחילת תקופת המנדט (1921) היה סטטוס של מועצה מקומית, המוכרת כגוף משפטי אוטונומי. סטטוס זה אפשר לה לפתח מוסדות מוניציפליים עצמאיים ולעמוד ברשות עצמה מן הבחינה המשפטית והמנהלית עוד קודם שהפכה לעירייה.²¹ הממשלה הבריטית נקטה עמדה גמישה כלפי הרשויות המקומיות היהודיות וכלפי תל-אביב בפרט, הרחיבה את סמכויות החקיקה של מועצת תל-אביב כדי לאפשר לה לספק שירותי חינוך ובריאות, ואף העלימה עין כאשר תפקידיה חרגו מעבר למה שהוגדר בחוק.²²

מועצת תל-אביב החלה לכנות את עצמה בתואר 'עיריית תל-אביב' כבר בשנות העשרים המוקדמות. כאשר העירה הנציבות המחוזית למועצה שאיננה Municipality

19 מודעה עירונית מ-20.6.1930, אוסף הכרזות, V2128/3.

20 ידיעות תל-אביב, חוב' ב, מנחם אב תרפ"א, עמ' 7, 9.

21 ראו, נעמי שילוח, 'בחירות בתל-אביב בשנות השלושים': "החוגים האזרחיים" במבחן הבחור', יהדות זמננו, כרך 14 (תשס"א), עמ' 128. עד 1929 נותרה מועצת תל-אביב כפופה בעניינים מסוימים למרותה המשפטית של עיריית יפו.

22 ראו, גדליה אורבך, יסודות השלטון המקומי, יחידה 3, ההיסטוריה של השלטון המקומי בארץ ישראל, תל-אביב תשס"ד, עמ' 97.

אלא Township בלבד וביקשה להקפיד על כך בתכתובת הרשמית, נענתה בתגובה נעלבת וסרקסטית מראש העיר דיזנגוף: ידוע לו היטב, כתב לנציבות, שמועצה איננה יכולה להפוך לעירייה מעצם השימוש בתואר, אולם מועצת תל-אביב מתפקדת בפועל כעירייה ומכונה כך אפילו במכתבים ממשלתיים שונים. לצד חתימתו על המכתב הוסיף דיזנגוף בכתב ידו 'לא ראש העירייה אלא רק נשיאה של מועצת תל-אביב'.²³

אך לא רק המונח 'עירייה' מדגיש במודעה שלפנינו את סמכותה החוקית של העירייה; האופן שבו המודעה מנוסחת משדר זאת גם בדרכים אחרות. כבר במשפט הפותח מצוין לא רק מספרו של הסעיף בפקודת עיריית תל-אביב משנת 1921, שהעניק לעירייה את הסמכות הכוללת לפעול בתחום הנזכר, אלא גם האישור הספציפי שהעניק נציג ממשלת המנדט להחלטתה בעניין השמירה על הצמחים. ניסוח מפורש מעין זה מבהיר מעבר לכל ספק שהעירייה לא חרגה מסמכויותיה החוקיות. ואכן, ציון מקור הסמכות הוא רכיב קבוע בפסקה הפותחת של מודעות עירוניות העוסקות בעניינים שהטיפול בהם היה מסור לעירייה על פי חוק, כמו חקיקת חוקי עזר, הטלת מסים וגבייתם, מתן רישיונות וכדומה.²⁴

בצד אמצעים גלויים מעין אלה התבססה תחושת הסמכות שיצרו המודעות העירוניות גם על דרכי ניסוח סמויות יותר, פחות בולטות לעין. בין אלה תפסה מקום מרכזי העדיפות הברורה שניתנה בניסוחן של המודעות לדרכי ביטוי אימפרסונליות, שאינן מציינות במפורש את המשתתפים באירוע. כך למשל במודעה שלפנינו נזכרת פעילות אקטיבית של העירייה רק בפסקה הפותחת, שבה צוין כי קבעה חוק עזר. לעומת זאת לשון החוק אינה כוללת כל התייחסות לעירייה. היא קובעת שורה של איסורים גורפים, שאופן ניסוחם אינו מוגבל למערכת היחסים בין העירייה לתושביה, אלא מציג אותם כמין חוק טבע, האוסר על כל 'מי שהוא' לפעול 'באיזה אופן שהוא' בניגוד להם. בשל ההרגל להיתקל בניסוחים מעין אלה גם בטקסטים בני ימינו עשויה הבחירה בניסוח אימפרסונלי להיראות לנו מובנת מאליה, אך למעשה היא ממלאת תפקיד חשוב ביצירת הטון הסמכותי האופייני ללשון החוק. העדרן של הנפשות הפועלות מן הניסוח מציב את החוק כעובדה שאינה נתונה לוויכוח או למשא ומתן בין בעל הסמכות לבין הכפופים לו. משנקבע החוק מחויבים כל הצדדים הנוגעים בדבר להקפיד על מילוי, אם בשמירה עליו אם באכיפתו, והניסוח האימפרסונלי מקנה לו עוצמה ותקפות שאין לערער עליהן. ואכן, הבחירה בדרכי ניסוח המאפשרות לטשטש את תפקידן של

23 מכתב מדיזנגוף לנציב המחוזי (אנגלית), 30.10.1922, אעת"א, 83/2 א'.

24 ראו, למשל, מודעות עירוניות מכ"ד סיוון תר"ץ, י"ב אייר תרפ"ו, כ"ט ניסן תר"ץ ורבות אחרות, אוסף הכרזות, V2128/1, V2128/3.

הנפשות הפועלות היא תכונה אופיינית, חוזרת וקבועה במודעות העירוניות העוסקות בעניינים שבהם הייתה לעירייה סמכות חוקית.²⁵

תקפותם של חוקים והיכולת לאוכפם מחייבת לנסחם ניסוח ברור וחד-משמעי, שאינו פותח פתח לפרשנויות שונות. מכיוון שכך מתאפיינת לשון החוק גם בדיוק ובפירוט רב, הגובל לעתים בפירוט יתר. כך, ההגדרה המדויקת והמפורטת שניתנת במודעה זו למונח 'צמחים' נועדה להקיף את כלל הצמחייה הגדלה בשטחיה הציבוריים של תל-אביב, וכמוה גם המנייה המדוקדקת של מגוון הפעולות שאין לעשותן. השאלה מהי פגיעה בצמחייה אינה נתונה לפרשנותו של הקורא, אלא מפורטת בדקדקנות: קלקול, קטיפה, עקירה, דריכה, שבירה ועוד. אף כותרת המודעה תומכת בבחירות הניסוח, משום שהיא מציגה את הנושא הנדון וממקדת בו את תודעתם של הקוראים עוד בטרם החלו לקרוא את המודעה עצמה.²⁶

הדיוק והבהירות של לשון החוק שעליה מושתתת מודעה זו מעידים על מידת היציבות שהגיעה אליה העברית במהלך שנות העשרים של המאה העשרים. שפה שאינה מפותחת דיה מבחינה לקסיקלית ודקדוקית אינה יכולה לשמש כלשון החוק, משום שהניסוחים שניתן ליצור בה מעורפלים מדי לצרכיו. אמנם, בעברית של שנות העשרים עדיין חסרו מילים רבות שקיימות בשפה היום – כך למשל עושה המודעה שימוש במילה 'צמחים', משום שלרשות מנסחיה לא עמדו עדיין המונחים המדויקים יותר 'צמחייה' או 'צומח'²⁷ – אך חוסר זה אינו פוגע במאומה בבחירותה של המודעה. המערכת הלשונית בכללותה כבר אפשרה דיוק והבעת הבחנות דקות גם בהעדר המילה המדויקת, וניכר שיצירתן של מילים חדשות כבר לא הייתה כורח קיומי, שבלעדיו לא תיתכן הפיכתה של העברית ללשון עיקרית. המילים החדשות שנוצרו מתקופה זו ואילך היו ברובן אמצעי לשכלול דרכי הבעה בלשון שכבר הייתה מסוגלת לתפקד היטב במסגרת הלקסיקלית, התחבירית והדקדוקית העומדת לרשותה.²⁸ אם יש ערפול במודעות מתקופה זו אין הוא נובע עוד ממגבלות הבעה שמקורן בלשון, אלא מטשטוש ומחוסר בהירות שמקורם במציאות.

25 עניין זה נידון ומודגם בהרחבה במאמר המצוי עמנו בכתובים: 'Instructing or Recruiting? Language and Style in 1920s and 1930s Tel-Aviv Municipal Posters'

26 זיהוי המסגרת (frame) במינוחם של כמה חוקרים, script, schema ועוד במינוחם של חוקרים אחרים) משפיע השפעה מכרעת על ציפיותינו, על התנהגותנו ועל האופן שבו אנחנו מפרשים טקסטים והתרחשויות. ראו, Deborah Tannen (ed.), *Framing in Discourse*, New York and Oxford 1993, ובפרט הדיון התאורטי בהקדמה לספר, עמ' 14-56.

27 המילה 'צמחייה' חודשה רק בתקופה המודרנית, ואילו המילה 'צומח' התקיימה אמנם בעברית מאז תקופת המקרא, אך רכשה את המשמעות הרלבנטית רק בתקופה המודרנית. ראו, מילון אבן-שושן, ערכים 'צמחייה' ו'צומח'.

28 השוו להבחנותיו של הרשב, מסה, עמ' 12-13, בעניין מעמדם של חידושי המילים בכלל תהליך התחייה.

הבחנה זו בין מגבלות לשוניות למגבלות ממשיות מתבהרת מן העיון במודעה עירונית דומה באופיה, המשקפת את טיפולה של העירייה בכביה שנוצרה במהלך שנות העשרים בתחום נורמות הלבוש (ואי הלבוש) על שפת הים. חוסר הקפדה על לבוש צנוע בעת הרחצה בים הוביל, אף יותר מתקלות בתחום הצמחייה, לתלונות חוזרות ונשנות שהופנו לעירייה. היו שרחצו בכותנות לילה, בכגדים שקופים וכבגדי ים חלקיים, ואף על פי שעל שפת הים הוקמו 'מרחצאות' ובהם חדרי הלבוש תמורת תשלום של שני מילים בלבד, העדיפו רבים להתפשט ולהתלבש על החוף. נוהג זה הפך כה נפוץ, עד שחוכר המרחצאות נאלץ להתלונן מרה בפני העירייה על אובדן לקוחותיו.²⁹ גם הרבנים הראשיים של תל-אביב לא ראו נחת מהמצב. במכתב משנת 1922 הודיעו לעירייה על תלונות רבות המגיעות אליהם בדבר הרחיצה בים 'שלא כמנהג המוסרי והצניעות העברי [כך], שדבר זה ממיט חרפה על קהל עדת ישראל לעיני כל העוברים ושבים'. הרבנים טענו שעל העירייה מוטלת החובה להסיר את הקלון הזה, 'שיש בו משום חלול כבוד האומה ופריצת גדר הצניעות'.³⁰ ואמנם, בשנת 1928 חוקקה העירייה חוק עזר, שביקש למנוע הן את השימוש בכגדי רחצה בלתי הולמים הן את פשיטת הבגדים על החוף:

מודעה עירונית מס. 11
חוק עזר מספר 23
חוק הרחצה על שפת הים

באשור הנציב המחוזי, מחוז הנגב, יפו, מודיעה בזה עיריית תל-אביב כדלקמן:
א. אסור בהחלט למי שהוא להתרחץ בלי תלבושת מתאימה על איזה חלק שהוא מהחוף בתוך גבולות עיריית תל-אביב.
ב. כמו כן אסור למי שהוא להתפשט, לשם רחיצה, או להתלבש אחרי הרחיצה על איזה חלק מהחוף הנמצא בתוך שטח העירייה.
ג. לגבי חוק עזר זה יחשב החוף מגבול עיריית יפו בדרום עד בית הקברות עבד-אל-נביא בצפון.

עיריית תל-אביב³¹

י"ט סיון פ"ח

29 מכתב לעירייה, אוגוסט 1926, אעת"א, 1278/4. כן ראו מכתב לרבנות הראשית של תל-אביב, כ"ו אייר תרפ"ו, שם, 12/3.

30 מכתב מהרבנות לעירייה, ח' סיון תרפ"ב, אעת"א, 39/2 ב'. על בעיית ההתפשטות בשפת הים ראו, עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית, עמ' 285-288.

31 מודעה עירונית מ"ט סיון תרפ"ח, אוסף הכרזות, V2128/2.

מודעה זו דומה מאוד בניסוחה למודעה הקודמת: כותרתה מציינת את הנושא הנדון, המשפט הפותח מציין את מקור הסמכות, ומיד אחריו מובא חוק העזר המציג הוראות מפורטות בלשון אימפרסונלית. בדומה לסעיף הראשון בחוק ההגנה על הצמחים, המבהיר לתושבים בפרטנות ובדייקנות את מהות המונח 'צמחים', הסעיף החותם את המודעה שלפנינו מגדיר במדויק את גבולות החוף שעליו חל החוק העירוני. ההבדל המהותי בין שני המקרים הללו נעוץ בסעיף הראשון בחוק זה, שבו מופיע האיסור 'להתרחץ בלי תלבושת מתאימה', מבלי להגדיר מה בדיוק עומד מאחורי מונח זה. שנתיים קודם לכן הציע מפקד המשטרה, שאנשיו הופקדו על שמירת הסדר בשפת הים, לקבוע בחוק שגברים חייבים ללבוש בגדי רחצה שלמים בצבע כהה, ונשים צריכות ללבוש בגדי רחצה כפולים, הכוללים מכנסיים וחולצה,³² אך הצעה זו לא התקבלה והחוק שהוצג בפני התושבים עושה שימוש במונח כללי ומעורפל – 'תלבושת מתאימה'. אי בהירות מעין זו מנוגדת למהותה של לשון החוק וחותרת תחת מטרתה למנוע אפשרות לאי הבנה או לפרשנויות שונות. ואכן, הניסוח הפתוח לפרשנויות של חוק הרחצה הקל את הפרתו והקשה על אכיפתו, כפי שנראה בהמשך.³³ העמימות הסגנונית משקפת מצב מורכב: כדי לתת מענה ללחצים מצד הממסד הדתי ניסתה העירייה למתן נורמות התנהגות שרבים מן התושבים הביאו מארצות מוצאם, אך זאת מבלי לפגוע בערכיו של ציבור שהיה חילוני ברובו ומבלי לעורר בו התנגדות לדרישת העירייה.

תוכנן של מודעות המציגות בפני תושבי תל-אביב את חוקי העזר העירוניים מלמד על היקף סמכות החקיקה של העירייה ועל מדיניותה. אופן ניסוחן של מודעות אלה מעיד על ניסיונה ליצור מנגנון מנהלי מודרני, ניטרלי ויעיל. שלטון עצמי יהודי היה תופעה חדשה: 'בפעם הראשונה בתולדות עמנו, אחרי חורבן הבית, נָפַן לנו הגרעין הזה של ממשלה עצמית, בפעם הראשונה בעולם המודרני נעשה קבוץ עברי לנקודה גיאוגרפית מיוחדת, לעיר חפשיה, החיה על פי חוקיה ותקנותיה ואשר ראשיה מקרבה יצאו על פי בחירות חופשיות'.³⁴ היכולת לנקוט סגנון ביטוי ההולם את לשון החוק כפי שהיא מוכרת לציבור מלשונות אחרות אפשרה לרשות המוניציפלית הצעירה לענות על ציפיותיהם של הקוראים-התושבים, ולאשש בכך את סמכותה כגוף שלטוני מוסמך, שיש לציית להוראותיו.

32 מכתב מפקד המשטרה למוזכיר העירייה, 25.7.1926, אעת"א, 310/4 א'.

33 דוגמאות להמשך תלונות על תלבושת הרחצה ראו במכתב מתושב לממלא מקום ראש העיר, 11.6.1930, אעת"א, 3734/4; מכתב מהעירייה למפקח הסניטארי, 31.5.1931, שם, 2854/4; מכתב מהרבנות לעירייה, כ' תמוז תרצ"ב, שם, 3734/4. חוק הרחצה של 1934 נקט בהגדרה ברורה (שם, 2854/4), אולם זה של 1935 שב להגדרה כוללנית ומטושטשת. על בעיית האכיפה בהיעדר הגדרה ברורה ראו מכתבו של המפקח הסניטארי לראש העיר, 13.7.1937, שם, 3735/4.

34 'חוקת תל-אביב', ידיעות תל-אביב, חוב' ב, מנחם אב תרפ"א, עמ' 6.

ג. עיצוב תרבותי והסגנון המגיים

נקיטת לשון החוק היבשה, המפורטת, המדויקת, יכלה לשרת היטב את תחומי הפעילות שבהם הייתה לעירייה סמכות אכיפה ביחס לתושביה, אך רבות מן המודעות שפרסמה העירייה לא השתייכו לתחומים מעין אלה ולא נכתבו בסגנון המשפטי. כך למשל, בקיץ 1937 התפרסמה בתל-אביב מודעה עירונית ארוכה ומפורטת, חתומה בידי ראש העירייה ישראל רוקח, וכותרתה 'קול העיר העברית לתושביה'.³⁵ כותרת זו, המודפסת באותיות גדולות ובולטות, אינה רומזת למתכוננים במודעה מהו הנושא הנדון בה. לעומת זאת היא מבהירה להם – עוד טרם החלו לקרוא בה – שאין היא עוסקת בעניין של מה בכך אלא בנושא מהותי וטעון. בניגוד לניסוח הניטרלי והיבש, הטיפוסי לכותרותיהן של מרבית המודעות העירוניות מן התקופה – הנוהג להציג את מספרה הסידורי של המודעה, את נושאה או את שניהם כאחד – החגיגיות המתלווה לניסוחה של כותרת זו רומזת על חשיבותו של הנושא הנדון עוד לפני שנודע תוכנו. קריאתה של העיר העברית, על כל המטען האדיאולוגי שנשא עמו בתקופת היישוב שם תואר זה,³⁶ מופנית אל התושבים.

המודעה נפתחת במשפט הסבר, המודפס גם הוא באותיות מובלטות. מהותו של הנושא הנדון – מעמדה של העברית בתל-אביב – מתבהרת לקוראי המודעה רק בסיומו של משפט פתיחה זה, המנוסח בדרך התורמת להדגשת תחושת החשיבות המוקנת לנושא:

גם בשעה קשה והרת גורל זו, המחיבת אמצעי התגוננות בכל שטחי החיים, רואה עירית תל-אביב הכרח לעצמה לפנות אל צבור תושבי העיר – כאשר עשתה כמה וכמה פעמים בשנים הקודמות, מימי נשיאה הראשון ואבי העיר מאיר דיזנגוף ז"ל – בדבר שמירה קפדנית על צביונה העברי של עירנו.

השמירה על אופיה העברי של תל-אביב מתוארת כמטרה כבדת משקל, שאל לה להידחק אפילו מפני המצוקה של ימי המרד הערבי, על הקשיים הביטחוניים והכלכליים שבאו בעקבותיו. פתיחתו של המשפט בביטוי המליצי 'שעה קשה והרת גורל' משמרת את תחושת החגיגיות שיצרה הכותרת, ותחושה זו מתחזקת בהמשך – עוד לפני שהתברר טיבו של העניין הנדון – באמצעות העלאת זכרו של מאיר דיזנגוף, ראש העיר הקודם, ממיסדי תל-אביב והבולט שבמנהיגיה, אשר הלך לעולמו ב-1936. ענן של

35 מודעה עירונית בלתי מתוארכת (1937), אוסף הכרזות, V2128/4; נוסח המודעה מיולי 1937, אעת"א, 2640/4.

36 ראו, איתמר אבן-זהר, 'הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית מקומית וילידית בארץ ישראל, 1882-1948', קתדרה, חוב' 16 (1980) (להלן: אבן-זהר, הצמיחה וההתגבשות), עמ' 165, הערת כוכב.

יוקרה וחיבה אפף את דיזנגוף עוד בימי חייו,³⁷ והילכך ציון שמו מיד בתחילת המודעה עשוי היה לעורר בקוראים יחס חיובי כלפי המשכה.

משנתבסס הלך הרוח הנדרש באמצעות התוכן והסגנון כאחד, מבהירות שתי הפסקאות הבאות את מהות הבעיה אשר נוצרה בעיר בשנים האחרונות, מתוך הפניית אצבע מאשימה כלפי ציבור מסוים בתוך האוכלוסייה התל-אביבית:

המסבות המיוחדות, שבהן היתה נתונה העלייה לארץ בשנים האחרונות, גרמו לכך שהישוב ומוסדותיו המוסמכים נהגו בעלייה זו לפנים משורת הדין בכל הנוגע לדרישות בשטח הלשון, מתוך הנחה כי עד מהרה יתאקלמו בתוכם העולים החדשים, כקודמיהם, ויקבלו עליהם את כל החובות האזרחיות-הלאומיות שיהודי מקבל עליו בבואו להשתקע במולדת העברית.

לצערנו נמשכה תקופת המעבר יותר מן הרגיל, ובחומת חיינו העבריים נבעו פרצים רבים, אשר אם לא נמהר ונסתמם בעוד מועד-עלולים הם להתרחב ללא תקנה, ולהרוס את כל אשר עמלו ובנו מחיי הלשון העברית במשך חצי יובל שנים.³⁸

בניסוח חגיגי ונמליץ מתארת המודעה עיר שהשתלבה עד כה היטב במאמצים בני חצי היובל להחיות את העברית, אך כעת עומד הישג זה תחת איום ממשי מצד אנשי העלייה האחרונה. הסתגלותם אל התרבות העברית המקומית מתארכת, ומאחר שבניגוד ל'קודמיהם' הם אינם מקבלים עליהם את 'החובות האזרחיות-הלאומיות' של השימוש בעברית, הם מסכנים את אופיה העברי של תל-אביב. תחושת האיום המרחף על הישגיה של העברית מודגשת בפסקאות אלה באמצעות הניסוח, שאינו נוקט לשון ניטרלית, אלא מרבה במילים וביטויים מליציים או טעונים מבחינה רגשית כדוגמת 'לפנים משורת הדין', 'חובות', 'להשתקע במולדת העברית', 'חומת חיינו העברית', 'נבעו פרצים', 'ללא תקנה', 'להרוס', 'עמלו ובנו', 'חצי יובל'. ניסוחים אלה מדגישים את ההכרח לטפל בבעיה שנוצרה בעקבות העלייה החמישית לא פחות – ואולי יותר – משיקולי התוכן המנויים בטקסט. אף כי לטענת המודעה 'נהגו בעלייה זו לפנים משורת הדין בכל הנוגע לדרישות בשטח הלשון', ניסוחה הטעון והרגשני אינו מעיד על סבלנות או סובלנות יתרה.

37 דבר, 6.9.1934; מכתב מחברת 'עלית', מאי 1934, אעת"א, 1948/4; חיבור של ילד משנת 1935, שם, (6) 17/ב'; סיעת הפועלים בעיריית תל-אביב, תל-אביב העיר והעירייה, תל-אביב תרצ"ה, עמ' 5. ראו גם עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית, עמ' 53-55.

38 מודעה עירונית בלתי מתוארכת (1937), אוסף הכרזות, V2128/4.

בשנות העשרים, תקופת העליות השלישית והרביעית, נשמעו בצד העברית, שפתה הרשמית והמאחדת של תל-אביב, שפות נוספות כמו רוסית, פולנית, יידיש ועוד. בעלייה החמישית נוספה לשפות אלה הגרמנית. היחס השלילי כלפי הגרמנית דבק גם במבטאם העברי של יוצאי גרמניה, שבלט בזרותו לאוזנם של הוותיקים. לעומת ה'שגיאות של אשכנזים בכלל (לרבות לידי רוסיה ו'הישוב הישן'), שדרשו תיקון אך נתפסו כבלתי נמנעות, יוצאי גרמניה – ובפרט המורים שביניהם – הוזהרו לשקוד על תיקון המבטא, פן יגרמו שיבושי הגייה לתלמידיהם והיו מטרה לצחוק וללגלוג.³⁹ אך רבים מן ה'יקים' כלל לא עברו לשימוש בעברית, אם בשל יציאתם החפוזה מגרמניה אם בשל סיבות אחרות, והיו שפירשו את דבקותם בתרבות ובשפה הגרמנית כדבקות בארץ הנאצית אשר הקיאה אותם מתוכה וכהתנשאות כלפי התרבות העברית שנוצרה ביישוב בעשורים האחרונים בהנהגת ה'אוסט יודן'.⁴⁰

עם סיום הצגת הבעיה פורשת המודעה בפני הקוראים את הדרך לפתרון:

העיריה – יחד עם מוסדות מוסמכים אחרים מתכנת [כך] תכניות לבצור הלשון העברית בדרכים ובצורות שונות. ולפי שעה היא פונה אל תושבי העיר בדרישה נמרצה לתקן בהקדם האפשרי את הפגמים הבולטים לעין המרגילים את הצבור בפומבי לזלזול בלשוננו הלאומית.

בהמשך נמנים ארבעה תחומי חיים הדורשים תיקון ושיבה אל העברית כשפתה של תל-אביב: השלטים, המודעות, העיתונות והשירות הניתן ללקוחות. בחלק זה של המודעה גדול האותיות קטן יותר, ואף הסגנון משתנה במקצת. הפתיחה אמנם מליצית: 'יש לעקור את המנהג שהשתרש בתוכנו, להשתמש בשלטים ובכתבות-פרסום בכל מיני לשונות זרות, המשווים [כך] לעירנו דמות של עיר-בבל חדשה. מקומה של העברית נעדר לפעמים לגמרי, או נדחק לכל היותר לאיזו קרן-זוית "לצאת ידי חובה"'. לאחר מנייתם של כמה גופים ציבוריים שנדברו לשתף פעולה עם העירייה בנושא זה, מפורטות הפעולות שיש לנקוט לתיקון הבעיה. כאן נעלמות המליצות, והניסוח אינפורמטיבי וענייני: 'על בעלי העסקים להחזיר מיד לעברית את מקומה המרכזי והעיקרי בכל צורות הפרסום – בבית העסק ומחוצה לו. כלשון-לואי רשאי הרואה צורך בכך להשתמש באחת הלשונות המוכרות כרשמיות בארץ' – כלומר באנגלית או בערבית, שהוכרו לצד

39 יחיאל פ' גומפרץ, 'למבטא הספרדי בפי עולי גרמניה', לשוננו, כרך ט (תרצ"ח), עמ' 101.

40 למשל, מכתב מדיזנוגוף להנהלת יריד המזרח, 11.12.1933, אעת"א, 3177/4 א'. ראו, יואב גלבר, מולדת חדשה: עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם, 1933-1948, ירושלים 1990, עמ' 225, 291, 299-300, 309; גיא מירון, מ"שם" ל"כאן" בגוף ראשון: זיכרונותיהם של יוצאי גרמניה בישראל, ירושלים תשס"ה, עמ' 132-135, 143-150. על נטייה מובהקת של מהגרים גרמנים להיאחז בתרבות ובשפה הגרמנית בכל תפוצותיהם ראו, Thomas Sowell, *Migrations and Cultures: A World View*, New York 1996, p.102

העברית כשלוש לשונותיה הרשמיות של פלשתינה-א"י על ידי ממשלת המנדט – 'אבל לא בשום לשון אחרת'. הסעיף העוסק במודעות מציג דרישה דומה. באותה רוח דורש גם הסעיף העוסק בשירות מבעלי עסקים וקיוסקים 'שהלשון העברית אינה שגורה עדיין בפיהם, להשתמש בעובדים אשר יפנו ללקוחות בעברית ולא בלשונות אחרות'. לשון מליצית וטעונה מופיעה בחלק זה של המודעה רק בסיומו של הסעיף העוסק בעיתונות:

בתי הקפה והמסעדות מוצפים בעתונות לועזית המרגילים [כך] את העולים החדשים, וגם את הותיקים, להמשיך את אורה חייהם קודם עלייתם ארצה, בלי שיזדקקו כלל ללשון העברית. בתי הקפה והמסעדות מתבקשים, איפוא, להמעיט את השמוש בעתונות לועזית בכלל, הואיל ויש בה חתירה תחת קיומה של עתונותנו העברית, ובעיקר לא להכניס לגמרי למחיצתם את העלונים הלועזיים המודפסים בא"י בלשונות צוררינו ומנדינו.⁴¹

המודעה המפורטת מסתיימת במעין סיכום מלא פתוס ואחריו קריאה לציבור, המודפסים שניהם באותיות גדולות ומובלטות:

רק בדרך זו יש תקוה, כי במשך זמן קצר יהיו נאלצים באי שער עירנו לסגל לעצמם את הלשון העברית לשמוש בחיי יום-יום, ועירנו תמשיך להיות את אשר נתכוונו לעשותה מיסדיה ובוניה הראשונים - עיר עברית בכל המובנים. תושבי העיר העברית, שמרו בהקפדה על אפיה וצביונה העברי של תל-אביב.

על אף שהמודעה מזהה את העולים החדשים כמקור הבעיה, הקריאה מופנית דווקא אל תושבי העיר הוותיקים, הנדרשים לפעול למען העברית ובזאת לאלץ גם את העולים החדשים להסתגל.⁴²

עיריית תל-אביב לא תפסה את עצמה, ואף לא נתפסה על ידי תושביה, כמספקת שירותים עירוניים גרידא, אלא כגוף בעל אחריות לאומית לעיצוב דמותה התרבותית של

41 ראו פנייה נוספת באותו עניין, דיזנגוף, שמרו על רוחה.

42 על רמות לחץ שונות המופעלות על מהגרים למען השתלבותם והתבוללותם התרבותית ראו, Will Kymlicka and Wayne Norman, 'Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts', in: Will Kymlicka and Wayne Norman (eds.), *Citizenship in Diverse Societies*, Oxford and New York 2000, p. 14

העיר.⁴³ ברם העירייה לא יכלה לחוקק חוק עירוני שיאלץ את תושבי העיר להשתמש בפרהסיה בשפה העברית בלבד, שכן כל חוקיה נדרשו לאישור ממשלת המנדט וזו התנגדה בתוקף לחוקים שהייתה בהם משום אפליה או כפייה תרבותית, לשונית או דתית.⁴⁴ כדי להשיג את מבוקשה נאלצה העירייה לפנות אל רצונם הטוב של התושבים, לגייסם לטובת המטרה ולשכנעם בחשיבותה. בחברה היישובית בטרם מדינה ניתן משקל רב לפעילות וולונטרית של התושבים ושל חברות ומוסדות שונים.⁴⁵ ואמנם, במודעה נזכרות הנהלות לשכת המסחר, התאחדות בעלי התעשייה והתאחדות הסוחרים הכללית, הפועלות לצד העירייה למען השילוט בעברית.

דרכי הניסוח במודעה מעידות על מעורבות רגשית גדולה בעניינה של העברית, על החשיבות העצומה שהוקנתה לשמירה על מעמדה ובכורתה בתל-אביב. אין זה טקסט ניטרלי שמתרתו למסור מידע על מצבה של העברית או להציע דרכי פעולה בעניינה, אלא כזה שנועד ליצור בקרב קוראיו תחושה של מחויבות, הכרה בערכה של העברית ובצורך לפעול באופן אקטיבי לביצור מעמדה. מטרה זו מושגת באמצעות אופן ארגונו של הטקסט וגודש המילים הטעונות והביטויים המליציים, היוצרים בו ריגושות, פתוס וחגיגיות. אליהם מצטרפים גם אמצעים רטוריים מגוונים, שהבולט שבהם הוא ההכפלה, כלומר החזרה על יחידת תוכן אחת בשתי דרכים שונות של הבעה: השעה היא 'קשה והרת גורל', 'מייסדיה ובוניה' של תל-אביב 'עמלו ובנו' למען העברית, על התושבים לשמור על 'אופיה וצביונה העברי' של העיר. כפילות זו משרתת את אוירתו של הטקסט יותר מאשר את משמעותו, המובעת היטב גם באמצעות אחד מחלקי הצירוף בלבד.⁴⁶

בניגוד לחוק, שמעמדו העקרוני אינו נפגע גם אם אין מקיימים אותו, מעמדה של העברית בתל-אביב לא יישמר אם לא יפעלו למענה התושבים והעירייה כאחד. הקריאה המופיעה בסיומה של המודעה, הפונה ישירות אל התושבים ודורשת מהם בלשון ציווי לשמור בהקפדה על צביונה העברי של תל-אביב, מעבירה אליהם את האחריות ומדגישה את ההכרח להתגייס למען העברית. הן מבנה הפנייה הן צורת הציווי היו אופייניים בתקופה זו בעיקר לטקסטים המושתתים על הרגש או טעונים מבחינה אידאולוגית, והיקרותם במודעה עירונית הייתה סימן בדוק לכך שמודעה זו מבקשת

43 למשל, מכתב העירייה אל בעל ראינוע 'אופיר', 6.8.1929, 'עת'א, 4/1931 א'; מכתב מתושבי שכונת אפק לעירייה, פברואר 1933, שם, 3642/4; מכתב מהעירייה למערכות העיתונים, 26.12.1935, שם, 1956/4.

44 ראו, למשל, עיריית תל-אביב יפו, תל-אביב הגדולה, תל-אביב 1952, חוב' 1-3, עמ' 27.

45 ראו, משה ליסק, האליטות של היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט, תל-אביב 1981, עמ' 17.

46 על מעמדם הסגנוני של מבנים מעין אלה בעברית הכתובה של תקופה זו ראו, למשל, גדעון טורי, נורמות של תרגום והתרגום הספרותי לעברית בשנים 1930-1945, תל-אביב תשל"ח, עמ' 162-171; רינה בן-שחר, הלשון בדראמה העברית, תל-אביב 1996, עמ' 215-222.

לגייס את מעורבותו של הציבור למען מטרה שאינה מחייבת מן הבחינה החוקית. לעומת זאת נעדרים שני האמצעים הללו כליל ממודעות הנוגעות לעניינים אשר בהם פעלה העירייה בתחומי סמכותה המוסכמים. לו נעשה שימוש בצורת הציווי הייתה מובלטת חלוקת התפקידים הממשית בין העירייה, המחלקת הוראות, לבין הציבור, הנאלץ למלאן. על כן המודעות המעבירות חוקים והוראות הושתתו בקביעות על דרכי ניסוח חלופיות, ניטרליות ואימפרסונליות יותר, המטשטשות את יחסי הכוחות המובהקים הללו ומנטרלות את פוטנציאל העימות הטבוע בהם. לעומת זאת, במקרים שבהם לא עמדו לרשות העירייה אמצעי כפייה והיא נזקקה להסכמה של התושבים ולשיתוף פעולה מרצון, השימוש בצורת הציווי יצר אפקט שונה לחלוטין: לא של כפייה כי אם של עידוד וזירוז.⁴⁷ אופן ניסוחה של המודעה שלפנינו מבליט את אחריותם המשותפת והשוויונית של העירייה, של התושבים ושל גופי ציבור שונים לפעול באופן אקטיבי למען 'חינו העבריים' ושמירת אופייה העברי של 'עירנו'.⁴⁸

העדפתן של דרכי ניסוח טעונות על פני דרכי הבעה מקבילות, יבשות וענייניות יותר, תורמת להבלטת חשיבותו של נושא העברית לפחות באותה מידה שבה תורמים לכך השיקולים התוכניים וההסברים הלוגיים המופיעים במודעה. יש להניח שתושבים אשר קראו את המודעה ב-1937 לא זו בלבד שהבינו את חשיבות השימוש בעברית, הודות לנימוקים המועילים בה, אלא גם חשו זאת רגשית הודות לאופן שבו נוסחה המודעה. לכן אף במבט לאחור לא די בהבנת תכניה של המודעה, ורק עמידה על מרקמה הלשוני מאפשרת הערכה נכונה של החשיבות הגדולה שעיריית תל-אביב ייחסה לשפה העברית בשנות העשרים והשלושים.

ד. אכיפה בסגנון מתרה או מתנך

במאמר על התחבורה בתל-אביב בשנות השלושים טוען ארנון גולן שמאמצי העירייה להסדיר את פעילות מערכת התעבורה לא תמיד צלחו, מפני שלעתים התנגשו מאמצים אלה עם אינטרסים של יחידים ושל קבוצות שונות. אכיפת תקנות התנועה לא הייתה יעילה 'עקב מחסור בשוטרים ובפקחים ובעיקר בשל חוסר הרצון של תושבים

47 על יחסי הגומלין בין יחסי הכוחות של המשתתפים באינטראקציה לבין אמצעי הלשון המשמשים אותם, ובכללם צורת הציווי ראו, 'The Language of Requesting in Israeli Society', in: Joseph P. Forgas (ed.), *Language and Social Situations*, New York 1985, pp. 113-139 עניין מעמדה של צורת הציווי במודעות העירוניות נדון בהרחבה במאמר הנמצא עמנו בכתובים (ראו ההפניה בהערה 25 לעיל).

48 תרומתו של הניסוח בצורת גוף ראשון רבים למסרים הסמויים המועברים באמצעות המודעות תידון בהמשך הדברים.

למלא אחר הוראותיהם'.⁴⁹ אך התחבורה לא הייתה התחום היחידי שבו גילו תושבי תל-אביב חוסר הקפדה וחוסר צייתנות. ב-1934 תיאר שופט בריטי את תל-אביב כאחת הערים הגרועות ביותר באגן הים התיכון בכל הקשור לשמירת הסדר הציבורי.⁵⁰ גם אם נתייחס אל אמירה זו כמוטה וכמופרזת במקצת, יש בידינו די עדויות מצד גורמים אחרים, חלקם אוהדים, המתארים את חוסר המשמעת כדפוס התנהגות נפוץ בתל-אביב.⁵¹ מכיוון שכך, אין זה פלא שרבות מהמודעות העירוניות שפורסמו בשנות העשרים והשלושים היו תזכורות, אשר קראו את הציבור לסדר והורו לו לציית לחוקים ותקנות קיימים, כדוגמת המודעה הבאה:

עירית תל-אביב
מודעה עירונית מס' 13

מצדדים שונים נתקבלו בעיריה תלונות שהאופים מרשים לעצמם להפחית את משקל ככרות הלחם מבלי להקטין, בהתאם לזה, את מחיריהן ואינם מדביקים כל פתקאות על הככרות, כדרוש. הננו, איפוא, להזהיר בזה את כל בעלי המאפיות בתל-אביב, בתוקף החוק העוזר מס' 10 משנת 1922, כי כל בעל מאפיה מוכרח להדביק על כל ככר לחם פתקא, בה יסומנו שם האופה, משקל הככר ומחירו. מי שיעבור על החוק הזה ימסר למשפט ויענש בכל חומר הדין.

עירית תל-אביב⁵²

ב' כסלו תרצ"ב
12-11-31

לחם היה מצרך בסיסי בתל-אביב וביישוב בכלל, בייחוד בקרב אוכלוסיית הפועלים.⁵³ חוק עזר משנת 1922 קבע שכל האופים בשטח תל-אביב מחויבים להכין את כיכרות הלחם השחור והלבן (לא כולל 'לחמניה של לוקס') במשקל של ארבע או חמש אוקיות [בערך 960 עד 1,200 גרם], ולהדביק על כיכרות הלחם פתקאות שבהן יצוין שמו של בעל המאפייה, משקל הכיכר ומחירה. השוטרים נצטוו להשגיח שפקודה

49 ארנון גולן, 'התפתחות מערכת התחבורה ומקומה בעיצובו של הרחוב המודרני בתל-אביב בשנות השלושים', קתדרה, חוב' 108 (תשס"ג), עמ' 181 [הדגשה שלנר].

50 *Palestine Post*, 7.5.1934

51 למשל, מאיר דיזנגוף, על תל-אביב ואורחות חייה, תל-אביב 1934; הפועל הצעיר, 11.5.1934, עמ' 7-6. וראו פסקי דין של בית המשפט העירוני, אעת"א, 69/2, 70/2, 2796/4, 2807/4.

52 מודעה עירונית, 12.11.1931, אוסף הכרזות, V2128/3 (הדגשות במקור).

53 חברת מסחר ותעשייה, מזונותיה של תל-אביב, תל-אביב 1932; Ludwig Pinner, 'Wheat Culture in Palestine', *Bulletin of the Palestine Economic Society*, Vol. 2 (1930), pp. 12-13

זו 'תצא לפועל בדיוק נמרץ'⁵⁴ ונתבקשו 'להנהיג קונטרולה חריפה'⁵⁵, שכן 'הרבה אופים, או שאינם מתחשבים כלל עם הפקודות שלנו או מרמים ומסובכים את התושבים בכחש על ידי פתקאות מזויפות'.⁵⁶ למרות ניסיונות הפיקוח של המשטרה, אופים המשיכו לרשום על הפתקאות משקל מטעה. זיוף פתקאות לא הסתכם בציון המשקל: היו אופים שהדביקו על לחמם פתקאות מזויפות של המועצה 'למען תוצרת הארץ' כדי לקדם מכירותיהם.⁵⁷ ב-1922 נשפט אופה בגין עכבר שנמצא בתוך כיכר הלחם שלו. הנאשם טען שזהו מעשה ידי אויביו, אשר הדביקו פתקה עם שמו שלו על כיכר אחרת. המפקח הסניטרי שנקרא להעיד במשפט טען שמאפייטו של הנאשם מלוכלכת מאוד, אולם עד מטעם ההגנה זיהה את הלחם הנדון כתוצרת של המאפיייה המתחרה, שכן על כיכרותיה 'זרויים גרעיני פרג'.⁵⁸

בשנת 1928, אחרי שהאופים העלו את מחירי הלחם, ביקשה העירייה להוציא חוק עזר שיקבע את מחיר הלחם, 'בהתחשב עם חשיבותו של העניין ובחוסר יכולת המון התושבים לעמוד בהפקעת שערים זו של מזונם העיקרי'.⁵⁹ ואולם הנציב המחוזי לא אישר קביעת מחיר אחיד ללחם. כעבור שנים מספר התלונן שוב ראש העיר מאיר דיזנגוף בפני הנציב המחוזי על שיטות המרמה של האופים ועל חוסר יכולתו של החוק הקיים לטפל בבעיה. 'בכל ארצות אירופה בלי יוצא מהכלל קיימת ביקורת מעולה על מחירי הלחם ומשקלו מטעם העיריות', ובתנאי החיים המקומיים יש הכרח לשמור 'על המוני התושבים לשדרותיהם השונות מפני ניצול ורמאות, בייחוד בקשר עם מכירת צרכי חיים הראשוניים, ובראש וראשונה בקשר עם מכירת הלחם'.⁶⁰ לאכזבתו של דיזנגוף, הממשלה שבה וקבעה שאין לעירייה סמכות להוציא חוק עזר בנוגע למחירי הלחם.⁶¹ העירייה נאלצה לזמן את בעלי המאפיות לאסיפה, ובה הוסכם על שמירת משקלו של הלחם. בעקבות האסיפה פרסמה העירייה הודעה שהלחם בעיר יאפה בכיכרות במשקל קבוע (שלא חל על חלות),⁶² ברם שבוע אחד בלבד לאחר האסיפה והסכמיה נאלצה העירייה לפרסם את המודעה שלפנינו, לאחר ששוב הגיעו אליה

54 פקודת יום של המשטרה, 18.11.1923, אעת"א, 90/2 ג'; מכתב מעיריית תל-אביב לשופט השלום ביפו, 7.9.1923, שם, 52/2 א'.

55 מכתב מהעירייה למפקד המשטרה העירונית, 27.8.1923, אעת"א, 52/2 א'.

56 מכתב מהעירייה למפקד המשטרה, 7.12.1923, אעת"א, 61/2 ב'.

57 מכתב מהמועצה למען תוצרת הארץ לעירייה, כ"ט טבת תרפ"ד, אעת"א, 56/2 ב'; מכתב מבעל מאפיית 'תל-אביב', כ"ט חשוון תרפ"ד, שם, 52/2 א'.

58 פסק דין, 19.10.1922, אעת"א, 70/2 א' [הדגשה במקור]. ראו תלונת תושב שמצא כבר ארבע פעמים תולעת בלחם שקנה במאפייה מסוימת, מכתב מ"ח תשרי תרפ"ו, שם, 64/3 ב'.

59 מכתב מראש העיר בלוח לנציב המחוזי, 7.9.1928, אעת"א, 2899/4.

60 מכתב מדיזנגוף לנציב המחוזי, 1.6.1931, אעת"א, 2899/4.

61 מכתב מדיזנגוף לנציב המחוזי, 17.11.1931, אעת"א, 3040/4.

62 'סכום דברים', 24.11.1931, אעת"א, 3040/4.

תלונות נגד האופים. בלית אישור ממשלתי לחוקק חוק מקיף יותר או לקבוע מחיר סטנדרטי ללחם, נאלצה העירייה לשוב ולהישען על החוק מ-1922, אותו חוק שלא הצליחה לאוכפו מזה כעשור. ההזרה והאיום מופנים אל בעלי המאפיות, אך בה בעת מזכירה המודעה לצרכנים את קיומו של החוק, מיידעת אותם בדבר זכויותיהם ומעמידה אותם על המשמר בעת קניית לחם.

העיגון החוקי של נושא המודעה מתבטא בניסוח הענייני, המזכיר בפרטים רבים את לשון החוק, אך אינו זהה לה. לעומת הניסוח האימפרסונלי, השולט כליל בלשון החוק, במודעה זו בא לידי ביטוי גם תפקידה הפעיל של העירייה: באמצעות פרסומה של מודעה זו היא מזהירה את בעלי המאפיות שתפעל לאכיפת החוק כנגד ניסיונותיהם להפר אותו. עצם פרסומה של מודעה זו הוא בגדר צעד מעשי בכיוון הדרוש, משום שעל יסוד האזהרה המופיעה בה תוכל העירייה לפעול בעתיד 'בכל חומר הדין' כנגד מפירי החוק, שלא יוכלו לטעון שלא הוזהרו.⁶³ עם זאת, אופן ניסוחה של המודעה מרכז את העימות החזיתי בין העירייה לבין בעלי המאפיות, מבלי לפגוע בסמכותה של העירייה או בחומרתו של האיום. העירייה מוצגת במודעה לא כמי שבחרה לפעול מרצונה כנגד בעלי המאפיות, אלא כמי שנאלצה לעשות זאת מתוקף תפקידה: אין לה עוד אפשרות להתעלם לא מן התלונות הרבות שהתקבלו 'מצדדים שונים' ולא מן החוק הקובע ש'כל בעל מאפיה מוכרח להדביק על כל ככר לחם פתקא' וכו'. תפקידה הפעיל של העירייה מיטשטש גם במשפט האיום החותם את המודעה, המנוסח בצורת הסביל – העובר על החוק 'ימסר למשפט ויענש' – מבלי להזכיר בהקשר זה את שמה של העירייה.⁶⁴

נקיטת דרכי הניסוח הללו מעמידה את העירייה לכאורה בצדדים של האופים: אין היא פועלת נגדם, אלא מנסה להזהירם כדי למנוע מהם את העונש הצפוי. בד בבד מדגישה אופן ניסוח המודעה את נחישותה לממש את החוק שלא נאכף עד כה ביעילות. ניסוח שכזה נועד להבהיר לאופים שאין עוד ביכולתה של העירייה להתווכח בעניין או לבוא לקראתם גם אם תרצה בכך, ואם לא יעמדו בהסכמים שהושגו לא יוכלו להתחמק מעונש. המודעה אינה מפרטת את העונשים הקבועים בחוק ואת פרטיו המדויקים של החוק. ניסוחים מפורטים מעין אלה עשויים ליצור סרבול במודעה שמטרתה אינה עצם פרסומו של החוק, אלא תזכורת שיש לציית לו.

63 מבעים מעין אלה, שלעצם הפקתם יש השפעה על המציאות, מכונים בספרות הבלשנית בשם 'משפטי ביצוע' (Performative sentences). ראו סקירתו של Stephen C. Levinson, *Pragmatics*, Cambridge 1983, p. 228 ff

64 התפקיד המנטרל של צורת הסביל נדון אף הוא רבות במחקר. ראו, למשל, Anna Siewierska, *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis*, London 1984

דוגמה נוספת לחוק שלא נשמר על ידי התושבים ולא נאכף בצורה יעילה הוא חוק הרחצה של 1928. התלונות על חוסר צניעות בשפת הים של תל-אביב עוד רבו וגברו בשנים שלאחר פרסומו.⁶⁵ כאשר נורמות הלבוש השנויות במחלוקת בשפת הים גלשו אל אזורים נרחבים יותר בעיר, פרסמה העירייה את המודעה הבאה:

עיריית תל-אביב

מודעה ואזהרה

בזמן האחרון הנהיגו אחדים מהמתרחצים ע"ש [על שפת] הים מנהג זר: לטיל ברחובות הקרובים לים בין קהל המטילים בתלבשת רחצה. מצדדים שונים העירו את תשומת לבנו על ה"ליברליזם" הזה, שחפצים להכניס לתוכנו, כאלו האיש או האשה הלבושים בגדי רחצה פטורים מכל התחייבות אלמנטרית של אנשי תרבות, לא להופיע ערומים בין הקהל.

המחזה הזה של רבים – גברים ונשים המטילים ברחובות הקרובים לים, בין הקהל, בתלבשת אלמנטרית זאת, מעורר רגש של בושה וגורם הרבה אי נעימות לכל המון המבקרים על שפת הים, שאינם יכולים להשלים עם הפקרות כזאת.

מי שחפץ ללכת מביתו אל הים להתרחץ בהיותו בבגדי רחצה מוכרח ללבוש מעל לבגדי הרחצה איזה מעיל או עביה.

הננו מבקשים את קהל המתרחצים לא לעשות כדבר הזה ולא לזלזל במנהגי המוסר והצניעות, השוררים בכל העולם ובפרט בארצות המזרח. אנו מקוים שהאזהרה הזאת תספיק, ולא יהיה הכרח לאחוז באמצעים אחרים מצד החוק ומצד הקהל.

עיריית תל-אביב⁶⁶

א' תמוז תרצ"ב

5.7.1932

לכאורה דומה מקרה זה למקרה הקודם – שניהם משקפים את הקושי באכיפתם של חוקים בשל חוסר הצייתנות של תושבי תל-אביב. למעשה, בין שני המקרים מפריד הבדל מהותי: אכיפתן של נורמות לבוש בעייתית הרבה יותר מאכיפת משקלם של כיכרות הלחם, משום שנורמות אלה אינן אובייקטיביות או מדידות אלא נתונות לשיפוטו של הציבור. בהעדר הגדרה מדויקת מהי 'תלבושת מתאימה', תלויה

65 למשל, מכתב אנונימי לסגן ראש העיר רוקח, י' אלול תרצ"ו, אעת"א, 3734/4; מכתב מהרבנות אל העירייה, ח' מנ"א תרצ"ח, שם, 1278/4. ראו, אילה רו, חליפות העתים: מאה שנות אופנה בארץ ישראל, תל-אביב 1996, עמ' 78-79.

66 מודעה עירונית, 5.7.1932, אוסף הכרזות, V2128/3.

ההתחשבות ברגשותיהם של כלל שדרות הציבור ברצונם הטוב של הרוחצים ביס. ואכן, מודעה זו אינה מזכירה כלל את קיומו של החוק בנושא זה, אלא מנסה להשיג את שיתוף הפעולה של הציבור בראש ובראשונה באמצעות שכנוע, בדומה למודעה בעניין מעמדה של העברית. כותרתה של המודעה אינה מפרטת את הנושא הנדון, אלא מדגישה רק שמדובר בעניין חשוב באמצעות הניסוח 'מודעה ואזהרה'. המשך המודעה מספק בעיקר הסברים המנוסחים במילים חזקות, טעונות ואמוציונליות, כגון 'מנהג זר', 'ערומים', 'בושה', 'אי נעימות', 'אינו יכול להשלים', 'הפקרות', 'לזלזל במנהגי המוסר והצניעות' – הפונות אל רגשותיו של הקורא במטרה להכלימו ולשדלו להימנע מהתנהגויות הפוגעות באותם חלקים מן הציבור שהתלוננו על כך.

הטענות המתארות את לבישת בגדי הרחצה מחוץ לים כ'ליברליזם' בלתי תרבותי וכהפקרות הגורמת לזולת לרגשות של בושה ואי-נעימות מוכרות שתיהן מדיונים אחרים של העירייה על חופש היתר השורר בעיר ועל הצורך להתחשב ברגישויות של תושביה הדתיים.⁶⁷ לעומת זאת, הטענה שיש לשמור על המוסר והצניעות משום שתל-אביב נמצאת ב'ארצות המזרח' היא טענה יוצאת דופן, הנוגדת את כוונתה המוצהרת של העירייה לעצב את תל-אביב על פי דגם מערבי ואת חששה המתמיד שהעיר העברית הראשונה תושפע מסכיבתה המזרחית או שתזוהה חלילה כחלק מסכיבה נחשלת זו.⁶⁸ ברטוריקה הציונית של תקופת המנדט הוצג המזרח על פי רוב כניגודה של 'תרבותיות'.⁶⁹ ואולם, בהתאם לצרכים הספציפיים שבהם מטפלת המודעה שלפנינו, הצניעות המזרחית מוצגת לפתע פתאום כנכס חיובי, ואילו דווקא ה'ליברליזם' מוצג לשם שינוי כגורם מפריע לתרבותיות אלמנטרית. נראה, אם כן, שעל מנת להשיג את מטרתיהן השונות מתאפיינות המודעות העירוניות בגמישות רבה לא רק באמצעים הלשוניים המגוונים שנקטו בהן אלא גם בתכני הנימוקים שהוצגו בהן. דומה שהעירייה המשיכה לחפש דרך פשרה בין תביעות המגזר הדתי לבין נורמות התנהגות חילוניות, מבלי לנקוב באופן מפורש במהות המחנות החלוקים, ובאופן שלא יעורר איבה בין המגזרים או התנגדות למצוות העירייה.

67 למשל, כרוז למען השבת, ידיעות עיריית תל-אביב, תרצ"ז/תרצ"ח, חוב' 2-1, עמ' 53.
 68 ראו, Anat Helman, 'East or West? Tel-Aviv in the 1920s and 1930s', in: Ezra Mendelsohn (ed.), *People of the City: Jews and the Urban Challenge*, New York and Oxford 1999, pp. 69-73 דימויה השלילי של תל-אביב כעיר לבנטינית ראו, עזריהו, תל-אביב העיר האמיתית, עמ' 64-66; יעקב שביט, 'תל-אביב על הים התיכון: בין עיר חוף לעיר נמל – מבט מתל-אביב של תקופת המנדט על לוונטיניות ועל ים תיכוניות', בתוך: יהושע בן אריה ולאחנן ריינר (עורכים), *ואת ליהודה: מחקרים בתולדות ארץ ישראל ויישובה, ירושלים תשס"ג*, עמ' 599-613.
 69 למשל, שמואל איונשטדט, 'על העבודה התרבותית בארץ ישראל', הארץ, 2.2.1926; יעקב רבינוביץ, 'על מזרח ומערב', השגות: מאמרים ורשימות, תל-אביב תרצ"ה, עמ' 101-113. ראו, אריאל הירשפלד, 'קדימה', רשימות על מקום, תל-אביב 2000, עמ' 150-177.

העדרם של אמצעי אכיפה חוקיים בעניין נורמות הלבוש משתקף במיוחד במשפטים החותמים את המודעה, המבהירים את תלותה של העירייה ברצונו הטוב של הציבור. מטרתה של העירייה בפרסום המודעה מצוינת במפורש – שינוי התנהגותו של קהל המתרחצים; אך היא אינה יכולה לכפות עליו את הדבר אלא רק להפציר בו לפעול על פי בקשתה, ולקוות שאכן יעשה כן. אפילו האיום החותם את המודעה מנוסח בשפה רפה, הנאלצת לגייס לא רק את האמצעים המצויים בחוק, אלא גם את התגובה הצפויה מן הציבור (מתוך רמיזה להפגנות צפויים מצד המגזר הדתי).⁷⁰ העירייה אינה פועלת כאן במסגרת סמכותה החוקית, אלא מנסה לכוון את התושבים אל עבר דפוסי התנהגות שהגדירה כמקובלת, סבירה ויאה. בדומה לקריאה לשמור על צביונה העברי של תל-אביב, גם המודעה הקוראת להימנע מלבישת בגדי הרחצה מחוץ לשפת הים מעידה על התערבותה של הרשות המוניציפלית ברבדים התנהגותיים של תושביה, שלהערכתה היו עלולים לפגוע באופי ובתדמית ה'רצויים' של העיר העברית הראשונה. בתפקידה כמחנכת הציבור ניסתה עיריית תל-אביב להפעיל את סמכותה הפטרונית, מבלי להזדקק לכפייה חוקית ולסמכויות האכיפה שנלוו אליה.

מגמה חינוכית דומה מתגלה ב'אזהרה תכופה!' שהתפרסמה במאי 1934 בחתימתו של ראש העיר מאיר דיזנגוף.⁷¹ בשנים 1933-1934 רבו בתל-אביב וביישוב בכלל סכסוכים אלימים וקטטות עקב 'מצב הרוחות המתוח' ו'סכסוכי המפלגות' שבין תנועת העבודה והרביזיוניסטים. לעתים גברה האלימות עם התערבות המשטרה, שניסתה להפריד בין הנצים ולהשליט סדר.⁷² לפיכך, כאשר הממשלה הבריטית הכריזה על קיצוץ מכסת העלייה וכתגובה הכריזה כנסת ישראל על 23 במאי 1934 כיום שבתון כללי בכל היישוב, חששה עיריית תל-אביב שהפגנת המחאה המקומית עלולה להפוך לקטטה נוספת. כדי לוודא השתתפות המונית בהפגנה פנתה העירייה אל הציבור היהודי של תל-אביב ויפו בבקשה להפסיק את העבודה והתנועה בצהרי היום, ועם זאת קראה לו לשמור על הסדר ועל החוק, ולא להמרות את פקודות המשטרה.⁷³ המודעה 'אזהרה תכופה!', שהתפרסמה יום לפני ההפגנה המיועדת, ביקשה לכוון את הציבור אל נורמות של מחאה חוקית ונאותה. בפתיחת המודעה מזכיר דיזנגוף אירוע קודם, שבו 'העיוז אחדים מן הקהל להעליב קשה את השוטרים הבריטים והיהודים, לירוק בפניהם ולצעוק בוז להם ולשולחיהם האימפריאליסטים. השוטרים, כמובן, נרגזים מאד והחליטו להשתמש בכל האמצעים ולא להרשות עלבונות כאלה מצד קהל פרוע'. בעקבות זאת

70 כפי שקרה, למשל, סביב נושא שמירת השבת. ראו, ענת הלמן, 'תורה, עבודה ובתי-קפה: דת ופרהסיה בתל-אביב המנדטורית', קתדרה, חוב' 105 (תשס"ג), עמ' 101-102.

71 מודעה עירונית, 22.5.1934, אוסף הכרזות, V2128/4.

72 התכתבות ממארס 1934, אעת"א, 316/4 א'; פקודת סדר מ-27.4.1933, ופקודת סדר מ-30.4.1933, ארכיון מכון ז'בוטינסקי, ב' 10/2-1.

73 הארץ, 23.5.1934.

הזהיר דיזנגוף את 'הקהל לכל שדרותיו' שהתנהגות אלימה תגרור תגובה כוחנית מוצדקת מצד המשטרה ותגרום נזק ממשי לתדמיתה של העיר ולהתנהלות החיים בה: 'כל ההתנגשויות האלו בין יהודים ליהודים ובין יהודים למשטרה נותנות את עירנו לשמצה ומהפכות את תל-אביב לקלחת רותחת אשר אין כמעט יום חג ומועד שלא יקרו בבלולים והפרעות סדרים'. ביום השבתון שעליו הכריזה כנסת ישראל ייערכו חמש הפגנות מחאה, ולפיכך:

הקהל מתבקש באופן היותר רציני לשמור על הסדר ועל פקודות המשטרה: ישבות מי שצריך לשבות, ישתתפו באספות מי שחפץ, אולם אל נא יעזו מי שהוא לצאת מגבולות החוק ואל ימרה איש את פקודות המשטרה לגבי הפגנות ותהלוכות. יזכר כל אחד ואחד שבהתנהגותו הבלתי חוקית הוא מסכן את מנוחת כל הקהל ומזיק לחיי העיר השקטים. יש אפשרות לקהל בן-תרבות להביע את כל התמרמרותו ומחאתו באופן נמוסי, חוקי ופרלמנטרי ואסור למי שהוא לאחוז איזה אמצעים בלתי חוקיים ובלתי נמוסיים ותרבותיים.⁷⁴

מודעה זו חתומה באופן בלתי שגרתי בידי דיזנגוף, ולא בידי העירייה, והיא מנוסחת כפנייה אישית אל הציבור, המטילה על כל אדם ואדם בו את האחריות האישית לשמירת ההתנהלות התקינה של חיי העיר. אופן ניסוח המודעה דומה ברבות מתכונותיו למודעות אחרות הפונות אל רגשותיו של הציבור, ולא רק אל הגיונו: הכותרת 'מודעה ואזהרה', הבחירה במילים טעונות, ריבוי שמות התואר, הכפלות מסוג 'חג ומועד' או 'הפגנות ותהלוכות' ושימושי לשון אחרים רומזים שהעירייה אינה פועלת כאן רק בתחום סמכותה החוקית, אלא מנסה לשכנע את הציבור לנהוג בצורה הנראית לה נאותה.

כמה ייחודי סגנון הפזורים במודעה זו רומזים שדיזנגוף לא רק חתם עליה, אלא גם היה מעורב בניסוחה. סגנונו של דיזנגוף היה ארכאי במקצת לעומת סגנון הכתיבה המקובל על מרבית פקידי העירייה,⁷⁵ וכלל שימושי לשון שהיו אופייניים מאוד לאנשי דור התחייה, אך בשנות העשרים והשלושים כבר נחשבו מיושנים. כך למשל המונח 'בלבולים' הנקט במודעה רווח מאוד בעיתונות העברית של שלהי המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים לדיווח על מהומות, מרידות, פרעות והפרעות סדרים חמורות,⁷⁶ אך בשנות השלושים לא היה מקובל עוד. בדומה לכך עולה ריח לשונו של דור קודם גם

74 מודעה עירונית, 22.5.1934, אוסף הכרזות, V2128/4.

75 על סגנון הכתיבה של דיזנגוף אין ללמוד מן התכתובת השוטפת שניהל בתוקף תפקידו כראש העירייה, שנוסחה ברובה הגדול בידי עוזריו, אלא ממכתביו הפרטיים. אעת"א, (6) 1/7 א'.

76 ראו, עוזי אורנן, מילון המילים האובדות, ירושלים ותל-אביב תשנ"ו, עמ' 39-40.

מן השימוש במילה 'איזה' במשמעות 'כלשהו' במשפט החותם את המודעה ('איזה אמצעים')⁷⁷ ובביטוי 'באופן היותר רציני' בפסקה שלפני כן.⁷⁸ דרכי ניסוח מעין אלה הפזורות במודעה מעידות שדיזנגוף הטיל את כל כובד משקלו כדי להשפיע על התנהגותו של הציבור ולמנוע התנגשויות אלימות בתחומיה של תל-אביב.

אם מפאת תלותה של החקיקה העירונית והיקפה באישורי הממשלה הבריטית, אם מפאת מנגנוני אכיפה מוגבלים שעמדו לרשות העירייה,⁷⁹ ואם מפאת העובדה שמשמעת וציותנות לא רווחו במיוחד בקרב הציבור התל-אביבי – שמירת חוקים עירוניים ואכיפתם היו כרוכות לא פעם במאבק, או למצער במשא ומתן מתמשך בין העירייה לבין תושבים וקבוצות שונות. ניסיונותיה של העירייה להפעיל את סמכותה הציבורית כדי להשפיע על תרבות היום של העיר ולעצב נורמות של התנהגות נאותה מבלי להישען על חוקים עירוניים ואמצעי אכיפה הצליחו באופן חלקי. כאשר העירייה פנתה אל הרצון הטוב של תושבי תל-אביב בקריאות 'עשה', נענתה לעתים קרובות בשיתוף פעולה מלא;⁸⁰ ברם לא תמיד הייתה הצלחה דומה לקריאות 'אל תעשה' שהפנתה אל הציבור. נורמות הלבוש על שפת הים, למשל, נותרו נועזות מאוד על פי קנה המידה של התקופה.⁸¹ כאשר להפגנה נגד מדיניות הממשלה במאי 1934, לא כל שדרות הקהל שעו לאזהרתה התכופה של העירייה: מהומה, שבה פצחו קבוצת בית"רים מכאן וקבוצה קטנה של קומוניסטים מנגד, הסלימה לכדי קטטה המונית שנמשכה מספר שעות בהשתתפות המשטרה ומכבי האש וגבתה פצועים רבים.⁸² ניסיונה של העירייה להשליט את העברית זכה ליתר הצלחה. אמנם בחוצות תל-אביב המשיכו להישמע שפות לועזיות, אך העברית, השפה הרשמית של העיר, אכן הפכה לשפתה הדומיננטית. היא שימשה שפה משותפת בעיר מהגרים והייתה שפתם הראשונה או היחידה של בני הדור הצעיר שנולדו בארץ ישראל.⁸³

77 שם, עמ' 10.

78 השו, יצחק אבינרי, יד הלשון, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 229.

79 למשל, מכתב מרוקח אל בית המשפט העירוני, 22.6.1927, ומכתב מהיועץ המשפטי של העירייה לדיזנגוף, 2.11.1934, אעת"א, 2807/4.

80 העירייה הצליחה, למשל, לגייס את הציבור להשתתף ולתרום באופן וולונטרי באירועים עירוניים ציבוריים. ראו, למשל, תזכיר על פיתוח העיר, 1934, אעת"א, 3563/4 ג'; כרוזה של המכבייה השנייה, תרצ"ה, אוסף הכרזות, V2750.

81 תשע בערב, 1.7.1937, עמ' 7; מכתבי תלונה של הרבנות וועד הקהילה, מאי-יוני 1939, אעת"א, 1278/4.

82 הארץ, 24.5.1934.

ה. העברת מידע: סגנון לקוני מול סגנון נמליץ

פעילותה של העירייה בתחומי סמכויותיה המוצהרות לא התמצתה בפרסומם של חוקים עירוניים ובניסיון לאוכפם, אלא במקרים רבים היה עליה להפיץ בקרב הציבור מידע שלא היה מעוגן בהכרח בחקיקה. מודעות שנועדו למסור מידע בלבד מתאפיינות בלשון לקונית, עניינית וברורה, כדוגמת המודעה הבאה:

עירית תל-אביב

מודעה עירונית מס' 13

הננו מודיעים בזה כי עומדים אנו לפתח שוק למכירת פירות, ירקות, בשר ודגים במרכז מסחרי, רחוב הרצל (פס"ג הרצליה).
בדבר פרטים נא לפנות למחלקת הרשיונות של העירייה, חדר מס' 6 בכל יום בשעות 9-12 לפני הצהרים.
בקשות לשכירת מקומות בשוק הנ"ל מתקבלות במחלקת הרשיונות עד ליום 25.5.1930 בשעות הנ"ל.

עירית תל-אביב⁸⁴

ט"ו אייר תר"צ - 13.5.30

פתיחת השוק החדש במרכז המסחרי הייתה חלק ממאמצייה המתמשכים של העירייה, החל בשנות העשרים המוקדמות, להשליט סדר בשווקים. השוק הוא צורת מסחר שצומחת על פי רוב 'מלמטה', במקום ובתנאים העונים על צרכיהם של המוכרים והקונים כאחד. ואמנם השווקים הפחות מסודרים והפחות מפקחים הם אלה ששגשו במיוחד בתל-אביב. כנגד מגמה זו ניסתה העירייה לכוון את מיקום השווקים, לוודא שיעסקו בהם רק בעלי דוכנים המשלמים תמורת רישיונם לעירייה ולבדוק שתישמר בהם רמת היגיינה נאותה באמצעות חקיקה וענישת עבריינים.⁸⁵ השוק של המרכז המסחרי נבנה על ידי יזמים פרטיים ב-1926, אך השניים נקלעו לקשיים וב-1930 שכרה מהם העירייה את הבניין למשך שלוש שנים.⁸⁶ המודעה, לפיכך, מיידעת את הציבור על פתיחת השוק החדש כדי למשוך שוכרים פוטנציאליים של דוכניו.

83 למשל, שלום אש, 'תל-אביב', ידיעות עיריית תל-אביב, תרצ"ו, חוב' 3-4, עמ' 116; Elizabeth Montgomery, *A Land Divided*, London 1936, p. 85 על העברית הילידית ראו, אבן-זהר, הצמיחה וההתנבשות, עמ' 173, 184-183, 188.

84 מודעה עירונית, 13.5.1930, אוסף הכרזות, V2128/3.

85 מכתב מדיוננוף לרופא הממשלתי, 18.12.1922, אעת"א, 33/2 א'; פקודות היום של המשטרה העירונית, 31.7.1923, שם, 90/2 ג'; מכתב מראש העיר בלוך לנציב המחוזי, 9.1.1927, שם, 2484/4.

86 התכתבות מ-1926 ומ-1929, אעת"א, 2492/4.

אלא שלא כל סוגי המידע העירוני הופצו בהכרח בסגנון לקוני מעין זה, כפי שמלמדת הדוגמה הבאה:

עיריית תל-אביב
הודעה עירונית

הגיע ארצה ויובא לקבורות בירושלים ארונו של אבי תנועת התחיה
הלאומית בישראל, מחולל תורת הציונות המדינית, נשיא חובבי ציון
הראשונים

ר' יהודה ליב בר' שמחה פינסקר ז"ל.

עד העברתו ירושלימה ישכן הארון ב'אהל-שם', כדי לאפשר לקהל
תל-אביב לחלק כבוד למנוח הגדול. לשם כך יהיה אולם 'אהל שם' פתוח
לקהל בימים חמשי, ששי ושבת (ח' ט' י' תמוז 23,22,21 יוני) בין
השעות 10 בבקר ו-7 בערב.

ביום ראשון י"א תמוז (24.6.34) בשעה 10 בבקר תצא לוית הארון
מ'אהל-שם' בדרך לבית העירייה ולבית הכנסת הגדול בתל-אביב ומשם
יובל ירושלימה. בירושלים יקבר הארון במערת ניקנור אשר בחצר
המכללה העברית על הר הצופים.

תושבי תל-אביב נדרשים לבוא בהמוניהם ולעבור על פני הארון
במשך זמן הלנתו בעירונו ולהשתתף בחלוקת הכבוד האחרון לנביא
הגאולה הלאומית של עם ישראל בדרכו למנוחתו הנצחית בירושלים.

עיריית תל-אביב⁸⁷

ת"א ח' תמוז תרצ"ד

21.6.34

הלוויות חגיגיות עשויות לשמש מכשיר מסייע בעיצוב התודעה הקיבוצית הלאומית
והמקומית.⁸⁸ ואכן, תהלוכות הלוויה תפסו מקום מרכזי במערכת הטקסים הציבורית של
תל-אביב. קבורת עצמותיו של מקס נורדאו והלוויות כגון אלה שנערכו לאחד העם,
לביאליק ולדיזנגוף זכו להשתתפות המונית ולסיקור נרחב.⁸⁹ בית הקברות העירוני, שבו

87 מודעה עירונית, 21.6.1934, אוסף הכרזות, V2128/4.

88 על תפקידיהן של הלוויות ציבוריות לגיבוש הזהות הקיבוצית ראו, למשל, Cornelia D. J. Pearsall, 'Burying the Duke: Victorian Mourning and the Funeral of the Duke of Wellington', *Victorian Literature and Culture*, Vol. 27, No. 2 (1999), pp. 365-393; Arthur A. Goren, *The Politics and Public Culture of American Jews*, Bloomington and Indianapolis 1999, pp. 30-82

89 עיריית תל-אביב, *זוכר העברת עצמות מנהיגנו הגדול ד"ר מכס נורדוי ז"ל לת"א*, תל-אביב 1926; הארץ, 3.1.1927; תצלומים מהלוויתו של ביאליק, 1934, הארכיון הציוני המרכזי, אוסף אורון,

נטמנו גם יוסף חיים ברנר, חיים ארלוזורוב, שמריהו לויין ואחרים, נתפס כ'פנתאון' המעניק לעיר הצעירה 'היסטוריה ועתיקות משלה'.⁹⁰ למרות שעצמותיו של לאון פינסקר (1821-1891) לא נועדו להיקבר בתל-אביב אלא בירושלים, גם בעיר העברית הראשונה נערכה תהלוכה. נשיאת הארון מ'אהל שם' כללה תחנות קבועות בהלוויות חגיגיות – עצירה ליד בניין העירייה שברחוב ביאליק, סמל הריבונות העירונית, וליד בית הכנסת הגדול שברחוב אלנבי, סמל המרכז הדתי של העיר.

בדומה למודעה על פתיחת השוק החדש, מטרתו של הטקסט היא למסור מידע לתושבים, אך נושא המידע המועבר השפיע על סגנון השונה של המודעות. לפיכך מודעה זו משלבת, בתוך טקסט המוסר מידע מדויק בצורה ברורה ועניינית, סממנים של הרטוריקה הציונית, כדוגמת 'אבי תנועת התחיה הלאומית', בצד סממנים של הלשון המסורתית יותר המקובלת במודעות אבל, כדוגמת 'המנוח הגדול'. ההבדל בין נושא חולין ארצי של שוק פירות, ירקות, בשר ודגים, לבין נושא לאומי-חגיגי כהעברת עצמותיו של מנהיג ציוני לקבורה בארץ ישראל, משתקף היטב בסגנון המודעות.

אף גורם הצד המעוניין עשוי היה להשפיע על ההבדל הסגנוני בין שתי המודעות הללו. עיריית תל-אביב אמנם קיוותה להצלחתו של השוק החדש שפתחה, אולם ידעה שהביקוש לרישיונות מסחר בתל-אביב גדול מן ההיצע, ולפיכך לא היה צורך לשדל ולשכנע את קוראי המודעה אלא לספק להם מידע בלבד.⁹¹ ואכן, תוך שבועות ספורים נשכרו הדוכנים בשוק החדש.⁹² לעומת זאת, לקראת תהלוכת הלוויה של פינסקר ביקשה העירייה לוודא שהציבור אכן ישתתף באירוע בהמוניו. פינסקר אמנם היה אחד מאבות הציונות הידועים ביותר, אבל הוא לא היה דמות מקומית מוכרת או קרובה. הוא נפטר יותר משלושים שנה לפני כן, ואחרי ככלות הכול לא נטמן אורנו ב'פנתאון' המקומי אלא המשיך את דרכו ירושלימה. כדי לשכנע את תושבי תל-אביב בחשיבותו של האירוע שארגנה ולעודדם לקחת בו חלק לא די היה בקריאה המפורשת אל התושבים 'לכוא בהמוניהם', אלא משמשים במודעה גם אמצעי דרבון גלויים פחות, שאינם משתמעים מתוכן הדברים הנכתבים בה, אלא בעיקר מן הסגנון החגיגי שבו נוסחה.

היחסים בין העירייה ותושביה מקבלים גם הם גוון שונה בשתי המודעות שלפנינו. מודעת השוק מציבה את הקוראים ואת העירייה זה מול זה, כשני צדדים נפרדים בעסקה שהעירייה יוזמת. היחס אל נמעניה הפוטנציאליים של המודעה ניטרלי, ואין בה פנייה ישירה או ייצוג לשוני כלשהו לאנשים העומדים מאחורי דוכני השוק העתידיים.

תצלומים מס' 653 (4), 653 (9); התכתבות על השתתפות סדרני בית"ר בהלוויתו של דינגנף, אוקטובר 1936, ארכיון מכון ז'בוטינסקי, ב 10/23.

90 א"ו בן-ישי, תל-אביב: עיר ואם בישראל, ירושלים 1936, עמ' 12. ראו, מאן, מקום בהיסטוריה, עמ' 26-71.

91 למשל, מכתב מדינגנף לנציב המחוזי, 21.6.1932, אעת"א, 344/4 ב'.

92 נוסח מודעה מטעם העירייה, 6.6.1930, אעת"א, 2492/4.

המודעה איננה מופנית אל 'קהל תושבי תל-אביב', ואפילו לא אל הקבוצה המצומצמת יותר של 'המעוניינים בפרטים'. תמורת זאת קובע ניסוח לקוני ומנוכר כי 'בדבר פרטים נא לפנות למחלקת הרשימות', וכי 'בקשות לשכירת מקומות בשוק [...] מתקבלות' שם, מבלי להתייחס במפורש אל האנשים הפונים בבקשת פרטים או מגישים בקשות לרשימות. לעומת זאת במודעת האבל יש נוכחות ברורה ל'קהל תל-אביב', והתושבים 'נדרשים' במפורש 'לבוא בהמוניהם' ולהשתתף באירוע. יתר על כן, ההתייחסות ל'זמן הלנתו בעירנו' של המנוח כורכת את העירייה והתושבים לכלל ישות אחת, כגורמים שותפים בעשייה הלאומית ובחלוקת הכבוד לסמליה, באמצעות השימוש בגוף ראשון רבים.

לניסוח בגוף ראשון רבים עשויות להיות פונקציות שונות ומגוונות, כדוגמת הריבוי המלכותי (Pluralis majestatis) או צורת הריבוי המשמשת תכופות חוקרים בפרסומים אקדמיים. במודעות העירוניות של עיריית תל-אביב מנוצל השימוש בגוף ראשון רבים בשני אופנים, שיש להבחין ביניהם. במרבית היקריותיו הוא מתייחס לעירייה ומבליט את סמכויותיה כלפי תושביה, כגון 'הננו מודיעים בזה כי עומדים אנו לפתח שוק' בפתיחתה של המודעה על הקמת השוק, או 'הננו [...] להזהיר בזה את כל בעלי המאפיות בתל-אביב' במודעה על משקל הלחם ומחירו.⁹³ לעומת זאת, במודעה על הלווייתו של פינסקר מטררת הניסוח בגוף ראשון להדגיש את השותפות בין התושבים לבין העירייה. ניסוח מעין זה נדיר מאוד במודעות שמטרתן מסירת מידע, והוא אופייני בעיקר למודעות הבאות לשכנע, כחלק מן הדומיננטיות של גוף ראשון רבים בטרוריקה השלטת של תקופת היישוב.⁹⁴ ואמנם, בדרך דומה משמשות צורות גוף ראשון רבים גם במודעה על העברית שנדונה לעיל. העירייה קראה בה לציבור תושבי תל-אביב להיחלץ לפעולה למען 'צביונה העברי של עירנו' ולמנוע פגיעה ב'חומת חיינו העבריים' ו'בעתונותנו העברית', כנגד הסכנה מצד 'באי שערי עירנו' שהתקווה הייתה כי 'יתאקלמו בתוכנו'. כמו צורת הציווי, העשויה להתפרש בדרכים שונות בהתאם לנסיבות היקרותה, גם צורות גוף ראשון רבים אינן עשויות כולן מעור אחד, ותרומתן לאווירתו של הטקסט מותנית בהקשר הכולל שבו הן מופיעות.

93 שכיח ממנו במודעות העירוניות הניסוח בגוף שלישי, כגון 'מודיעה בזה עירית תל-אביב' בחוק הרחצה, או 'רואה עירית תל-אביב הכרח לעצמה' במודעה על העברית. ניסוח מעין זה מחזק באופן בלתי צפוי את סמכותה של העירייה, משום שהוא מטשטש את מעורבותה הישירה בנושאים הנידונים, ומציג אותה כישות מרוחקת שפעולותיה הן כורח המציאות ואין אפשרות להשפיע עליהן. ראו, יעל רשף, הזמר העברי בראשיתו: פרק בתולדות העברית החדשה, ירושלים תשס"ד, עמ' 152-154.

ו. סיכום: המנעד התוכני והסגנוני של מודעות עירוניות בתל-אביב

בספרו עלייתה ונפילתה של הכרזה, מתפלמס מוריס ריקרדס עם סוזן זונטאג על מהותה של המודעה הציבורית. זונטאג מבדילה בין כרזת הפרסומת המסחרית, שמטרתה לפתות את הקהל, לבין המודעה הציבורית, שמטרתה ליידע ולצוות. הכרזה המסחרית מבקשת 'ללכוד' את הצרכן הצופה האדיש, ואילו המודעה הציבורית מפיצה אינפורמציה בקרב 'אזרחים ערניים'. ריקרדס מסכים עם הבחנתה של זונטאג באופן חלקי בלבד, וטוען כנגדה שאף המודעה הציבורית, בדומה לכרזה המסחרית, מנסה לעתים לפתות את קוראיה.⁹⁵ מחקרנו מאשש את הסתייגותו של ריקרדס, שכן קורפוס המודעות העירוניות שפורסמו בתל-אביב בשנות העשרים והשלושים כלל לא רק הפצה של מידע והוראות, אלא גם ניסיונות לשכנע ולגייס את התושבים. זאת ועוד, ניהולה של עיר כל-יהודית מודרנית בלשון העברית היה תופעה חדשה וחסרת תקדים. השפה המגוונת שהתגבשה במטרה להסדיר את ענייני היום-יום בתל-אביב המנדטורית לא רק יידעה וכיוונה אזרחים ערניים מכבר, אלא אף שימשה מכשיר להבהרת סמכותה של הרשות המוניציפאלית וכלי לטיפוח תודעה אזרחית. 'העברית', כפי שקובע בנימין הרשב, 'לא רק נוסדה ביישוב, אלא גם יסדה אותו'.⁹⁶

עיונו המשולב, הבלשני-ההיסטורי, מעלה שבמחצית שנות העשרים כבר הייתה העברית ללשון משוכללת דיה כדי לאפשר את ניהול מכלול ענייניה של עיר מודרנית, מתפתחת במהירות. לרשות מנסחי המודעות העירוניות עמד מגוון של אפשרויות סגנוניות ומשלביות, שמתוכן יכלו לבחור את אלו המתאימות למסרים שרצו להעביר ולהלך הרוח שרצו ליצור בקרב הנמענים בהתאם לנושא המודעה, מטרתה ומקומה במערך היחסים בין העירייה לבין תושביה. בחירה זו נוצלה בידי מנסחי המודעות הן בנושאים שבהם הייתה לעירייה סמכות חוקית הן בנושאים שבהם פנתה אל רצונם הטוב של התושבים במטרה לעצב את צביונה התרבותי והאזרחי של העיר. קיומם של סגנונות מובחנים, מן הסגנון המשפטי היבש והמדויק ועד לסגנון התעמולתי, הרגשני או הארכאי, אפשרה למנסחי המודעות לשרר מסרים ברורים לא רק באמצעות תוכנן של המודעות, אלא לא פחות מכך באמצעות צביון הסגנוני. פענוח של הרמזים הלשוניים המובלעים בניסוחן של המודעות העירוניות, מתוך תשומת לב לערכיותם המשתנה, עשוי להעניק ממד נוסף לניתוח ההיסטורי של הטקסטים הללו.

95 ראו, Maurice Rickards, *The Rise and Fall of the Poster*, Whitestable 1971, p. 8.

96 הרשב, מסה, עמ' 12.